

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN RUS BOLŞEVİK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ (1336/1920)

Doç. Dr. M. Salih Mercan
Bitlis Eren Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi, msmercan@beu.edu.tr

Özet

Birinci Dünya Harbi sonunda Orta Avrupa devletleri arasında meydana gelen siyasi ayrışma ve eski Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen bazı değişim hareketleri, yeni bir takım cereyan ve şartların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sevr Muahedesi Türkiye'nin ölüm vesikası idi. Bu muahede ile İngiltere, Fransa, İtalya ve onların Balkanlardaki peyki Yunanistan arasında Osmanlı İmparatorluğu taksime uğruyordu. Padişah ve hükümeti sözde hâkim, fakat hakikatte mütteliklerin ve işgal ordularının esiri haline düşmüştü. Suriye ve Kilikya Fransız hâkimiyeti altına girmiştir. Mezopotamya bir İngiliz müstemlekesi olmuştur. İzmir bir Yunan vilayeti oluyordu. İtalyanlar Konya'yı nüfusları altına almaya çalışıyorlardı. İşte Damat Ferit Paşa'nın nüfus ve iktidardan mahrum olan İstanbul Hükümeti azalarına Sevr'de dikta ettirilen muahede, geriye kalan Türk topraklarının taksiminden başka bir şey değildi. On iki yılda devamlı muharebeler sonucunda fakir düşen ve harap olan Türk insanını hiç hesaba katmamışlardı. Fakat bu insanların birden bire toprakları, hayatları ve mukaddes değerleri için gösterdikleri şiddetli mukavemet düşmanları için beklenmeyen bir durum olmuştur.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da açılarak işe başlamıştı.

2 Mayıs'ta İcra Vekilleri Heyetinin seçimi yapılmış ve on bir vekilden mürekkep Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmişti. Bilfiil milletin mukadderatına sahip ve hâkim olan Büyük Millet Meclisi, harici siyasetin sevk ve idaresini de tabiatıyla bu İcra Vekilleri Heyetine tevdi edilmişti. Hariciye Vekâlet'ine Tokat Mebusu Bekir Sami Bey Tayin edilmişti.

Sevr Antlaşması ile hürriyet ve istiklalimiz aleyhinde vermiş oldukları müthiş hüküm ve kararlarında ısrar eden İtilaf Devletleriyle Misak-ı Milli çerçevesi dâhilinde anlaşmanın ve bir itilafa varmanın mümkün olmayacağı artık anlaşılmıştı. Galip Devletlerin milli siyasetimize karşı almış oldukları vaziyet, tek kelime ile düşmanca idi. Bizim hayat hakkımızı, hürriyetimizi, istiklalimizi tanımak istemiyorlardı.

Rusya'nın mukadderatına hâkim olan Bolşevikler, İtilaf Devletleri ile muhtelif cephelerde harp halinde bulunuyorlardı. Emperyalist ve kapitalistlerin boyunduruğundan kurtulmak için uğraşacak olan Şark milletlerine her türlü maddi ve manevi yardım yapacaklarını prensip olarak kabul ettiklerini cihan umumi efkârı önünde ilan etmişlerdi. Diğer taraftan Sivas Kongresi'nden (4 Eylül 1919) bir-iki ay sonra Sovyet Rusya Hükümeti'nin Kafkas Bolşevik orduları Başkumandanı bulunan ChalveEliava'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun son durumunu incelemek üzere gizlice İstanbul'a göndermişti. ChalveEliava, İstanbul'daki milli teşkilatımız vasıtasıyla Anadolu harekâtı ile temasa geçmiş, emperyalizm cephesi karşısında Türk Milli haklarını tamamıyla tanıyacıklarını, takviye edeceklerini ve süratle yardıma başlayacaklarını bildirmişti. Buna benzer bir başka hadisede bir müddet sonra Berlin'de olmuştur. Üçüncü Enternasyonalin ileri gelen şahsiyetlerinden biri olan Bolşevik muharriri Radek, o tarihte Berlin'de bulunan eski Sadrazam Talat Paşa'nın Anadolu milli hareketi ile yakın bir münasebeti olduğunu sanarak kendisiyle temasa geçmişti. Radek, eski Harbiye Nazırı Enver ve eski Bahriye Nazırı Cemal Paşaların Moskova'ya gönderilmesini, bu iki paşanın Anadolu harekâtına yardım etmeleri temin olunacağı vaadinde bulunmuştu. Enver ve Cemal paşalar çeşitli tarihlerde ve başka yollardan Berlin'den ayrılmışlardı. Cemal Paşa, arkadaşından daha önce Moskova'ya gitmişti. Türk resmi heyeti henüz yolda bulunuyordu.

Rus Sovyet hükümetinin muhtelif yollardan Türkiye ile temas aramaları, hatta Anadolu İnkılâbı ile ilgileri bulunmayan kimselerin Ankara namı hesabına müzakereye girişmeleri üzerine, bu temasları yalnız bir kanala toplamak, resmi ve yetkili şahıslarla müzakerelerin yapılması ve mümkün olan müsait şartlarla bir anlaşmaya varılması maksadıyla Moskova'ya bir murahhas heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in başkanlığında murahhas heyeti İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek), Doktor Miralay İbrahim Tali, (Öngören), Rize Mebusu Osman, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (General Seyfi Düzgören) beylerden müteşekkildi.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Rusya, Çiçerin, Karahan

TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD
BOLSHEVIK REPUBLIC RELATIONS (1336/1920)

Abstract

At the end of the First World War, the political disintegration between the Central European states and some changes in the old Ottoman Empire caused a new set of conditions and conditions. Treaty of Sevres was Turkey's death rationing. With this agreement, Britain, France, Italy, and their pensions in the Balkans, Greece suffered from the Ottoman Empire. The sultan and his government were supposed to be judges, but in truth they became the prisoner of their allies and the occupying armies. Syria and Cilicia are under French domination. Mesopotamia was an English ministry. Izmir was a Greek province. The Italians were trying to take Konya into the crowd.

Here, Damat Ferit Pasha's deprivation of the population and power of the Istanbul government was dictated to the insurgents in Sevr, was nothing more than the division of the remaining Turkish lands. In twelve years, they had never been involved in the destruction of poor people who were poor and devastated as a result of constant battle. But this suddenly became an unexpected situation for the enemies of intense resistance that people suddenly showed for their individual lands, their lives and their sacred values.

23 April 1920, work began opening Grand National Assembly of Turkey in Ankara.

On May 2, the selection of the Chief Executive made by the Council and a representative from the ink on Grand National Assembly of Turkey had formed the government. The Grand National Assembly, which has the authority and dominion of the national nation, has been sent to these Executive Board of Appeal naturally, as well as the administration and administration of external politics Bekir Sami Bey was appointed to the Ministry of Justice Tokat deputies.

It is no longer possible to negotiate with the Entente States, which insisted on the great provisions and decisions they have made against freedom and independence, with the Treaty of Sevr and within the framework of the National Pact. The victorious state's position against national politics was unfriendly in one word. They did not want to know about our life, our liberty, our independence.

The Bolsheviks, who ruled Russia's armed forces, were at war with the Allies in various fronts. They declared in front of the general public that they accepted in principle that they would provide all kinds of material and spiritual help to the Oriental nations, who would try to get rid of the imperialist and capitalist societies.

On the other hand, a few months after the Sivas Congress (September 4, 1919), Soviet Russian government secretly sent ChalveEliava, who was the Chief Commander of the Caucasus Bolshevik armies, to Istanbul to study the last situation of the Ottoman Empire.

Chalva Eliava had informed us that through the national organization in Istanbul, the Anatolian campaign had already been established, that they would fully recognize the Turkish national rights in the face of the imperialist opponent, and that they would reinforce it and start to act quickly. Another similar event was in Berlin after a while. Radek, a prominent figure of the Third International, passed on to the Bolshevik admiral himself, thinking that the former Grand Vizier Talat Pasha in Berlin had a close relationship with the Anatolian national movement.

Radek had promised to send the former Harbiye Nazari Enver and the former Naval Minister Cemal Pashas to Moscow, assuring that these two pashas helped the Anatolian campaign. Enver and Cemal pasha were separated from Berlin in various dates and other ways. Cemal Pasha had gone to Moscow before his friend. The Turkish official delegation was on its way.

Russian Soviet government in various ways from the contact calls with Turkey, even the person without interest and Anatolian Revolution, upon entering into negotiations account nam Ankara, to collect only one channel these contacts, conducting negotiations with the official and authorized persons and Moscow with the aim of reaching a deal with the possible suitable condition a It was decided to send the executive committee.

The deputy of the Ministry of Foreign Affairs Bekir Sami Bey was appointed by the Deputy Economy Yusuf Kemal (Tengirşek), Doctor Miralay Ibrahim Tali, (Öngören), Rize deputy Osman, Governor of the Military academy Seyfi (General Seyfi Düzgören).

Keywords: Turkey Grand National Assembly of Turkey, Russia, Chicherin, Karahan

Giriş

Birinci Dünya Harbi sonunda Orta Avrupa devletleri arasında meydana gelen siyasi ayrışma ve eski Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen bazı değişim hareketleri, yeni bir takım cereyan ve şartların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Sevr Muahedesi Türkiye'nin ölüm vesikası idi. Bu muahede ile İngiltere, Fransa, İtalya ve onların Balkanlardaki peyki

Yunanistan arasında Osmanlı İmparatorluğu taksime uğruyordu. Padişah ve hükümeti sözde hâkim, fakat hakikatte müttefiklerin ve işgal ordularının esiri haline düşmüştü. Suriye ve Kilikya Fransız hâkimiyeti altına girmiştir. Mezopotamya bir İngiliz müstemlekesi olmuştur. İzmir bir Yunan vilayeti oluyordu. İtalyanlar Konya'yı nüfusları altına almaya çalışıyorlardı. İşte Damat Ferit Paşa'nın nüfus ve iktidardan mahrum olan İstanbul Hükümeti azalarına Sevr'de dikta ettirilen muahede, geriye kalan Türk topraklarının taksiminden başka bir şey değildi. On iki yılda devamlı muharebeler sonucunda fakir düşen ve harap olan Türk insanını hiç hesaba katmamışlardı. Fakat bu insanların birden bire toprakları, hayatları ve mukaddes değerleri için gösterdikleri şiddetli mukavemet düşmanları için beklenmeyen bir durum olmuştur.¹

Daha 1919 başlarında mütarekenin hemen akabinde Doğu Anadolu'da Erzurum ve diğer vilayetleri işgal eden müttefiklere karşı isyan hareketi başlamış ve batıya doğru genişleyerek gelişmişti. . Bu genişleme müttefiklerin siyasi ve askeri tazyiklerinden ziyade beş yıllık harp ve ablukanın tesiriyle mahsullerini satamayan insanların limanlarını serbest bir hale koymak için duyduğu iktisadi ihtiyaçtan dolayı kolaylıkla meydana gelmişti.

Mevzii halinde olan bu isyan, harp sırasında büyük bir gelişme göstermiş, şehirlisi, köylüsü, okumuşu, okumamışu bu isyana katılmıştı. Bu isyana askeri sınıfta katılması ve organizasyonu yapması ile müstakil bir Türkiye'nin ihyasına sağlayacak geniş ve şumullü bir milli hareket halini alıyordu.

1919 yılı sonuna doğru Erzurum Kongresini takip eden Sivas kongresi ile Kuvayı Milliye'nin teşkili ve bir milli programın tanzimi Türkiye'nin teşekkülü için bir başlangıç noktası idi.1920'de İstanbul Mebusan Meclisinin dağıtılması, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyetine yardım etmiş ve Ankara yeni Türkiye'nin tabii merkezi olmuştur. Bu andan itibaren Türk Milletinin İnkılâp mücadelesi ile Ankara Hükümeti'nin fena teçhiz edilmiş olan ordusunun müttefiklerin müfrezeleriyle mükemmel teçhiz edilmiş yüz bin kişilik Yunan Ordusuna karşı kazandığı galibiyetler en çok müttefikler arasında birlik ve ittifakın mevcut olmamasından ileri gelmişti.²

İtalya savaş hukuk çıkarından bir yerde vaz geçerek iktisadi fütuhatı tercih etmek peşindeydi. Bu nedenle suretle İngiltere ve Fransa'dan yüz çevirmişti. İngiltere ve Fransa işgal ettikleri mıntikalarda birbirlerine karşı entrikalar çevirmeye başlamışlardı. Bununla beraber Kilikya ve Suriye'de isyan ve ihtilal çıkarma ve devlet ricalini satın alma siyasetini güden İngiltere, hareket serbestisini elinden bırakmamıştı. Son zamanlarda İngilizler tarafından Suriye tahtına oturtulan Emir Faysal'ın haydutluğu yüzünden Fransa yüz milyonlarla Frank ve on binlerce asker kaybetmişti. Fransa'da buna karşı Mezopotamya'da entrikalar çevirmeye başlamıştı.³

Tamamen İngiliz hâkimiyeti altına girmiş olan İstanbul'da da Fransa'nın durumu memnuniyet verici durumda değildi. Kazandığı muvaffakiyet İngiliz komiseri yerine İtalyan fevkalade komiserinin tayininden ibaret kalmıştı. Fransa bu fena durumu, Sevr Muahedesini İngiliz ve harpten bitap düşen Yunanlıların aleyhine bir daha tetkik etmeye mecbur kalmıştı. Bu fena siyasetin en önemli merhalesi Fransa murahhası Franklin Buillon'un Ankara ile akdettiği antlaşma olmuştur.⁴ İktisaden çok kudretli olan İngiltere eski Osmanlı İmparatorluğu'nun istilasını kendisi için bir prensip olarak kabul ettiği için (İstanbul- Bağdat demiryolu, Cebelitarık, İstanbul, Süveyş kanallarının zaptı ile Akdeniz'i bir İngiliz gölü haline getirmek) yeni Türkiye'ye karşı daima bir düşman siyaseti gütmüş, (Yunanistan'a aşırı yardım ve destek sağlama, Anadolu, Irak'ta çeşitli ayaklanma ve isyana teşvik aynı zamanda

¹-Celal Arıkan (Haz. Rıdvan Akın), Kurtuluş Savaşı tarihi, İstanbul, 2008, s.21

²-Bülent Tenör, Kurtuluş Kuruluş, İstanbul2009, s. 46

³-Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, İstanbul 2017. s. 89

⁴-Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi,Ankara, 1999, II. s. 79

Türkiye'nin yerine Müslüman âleminin başına kendisine bağlı Emir Faysal'ı geçirme çabaları, İngiliz himayesi altında hilafetin ihyası ve saire. Ve Fransa da İngiliz emperyalizm faaliyetlerine daha az müsaadeye mecbur olmuş ve Franklin Buillon imzaladığı (bu antlaşma Sakarya Muharebesinden otuz yedi gün sonra 20 Ekim 1921'de imzalanmıştır.) ile ancak Suriye, Fransa'nın mandası altına alınabilmişti. Türkiye'de Mezopotamya da hareket serbestisi hakkını muhafaza etmekle beraber Suriye de Müslüman propagandasından vaz geçmişti.⁵

Sevr Antlaşması ile hürriyet ve istiklalimiz aleyhinde vermiş oldukları müthiş hüküm ve kararlarında ısrar eden İtilaf Devletleriyle Misak-ı Milli çerçevesi dâhilinde anlaşmanın ve bir itilafa varmanın mümkün olmayacağı artık anlaşılmıştı. Galip Devletlerin milli siyasetimize karşı almış oldukları vaziyet, tek kelime ile düşmanca idi. Bizim hayat hakkımızı, hürriyetimizi, istiklalimizi tanımak istemiyorlardı.

Rusya'nın mukadderatına hâkim olan Bolşevikler, İtilaf Devletleri ile muhtelif cephelerde harp halinde bulunuyorlardı. Emperyalist ve kapitalistlerin boyunduruğundan kurtulmak için uğraşacak olan Şark milletlerine her türlü maddi ve manevi yardım yapacaklarını prensip olarak kabul ettiklerini cihan umumi efkârı önünde ilan etmişlerdi. Diğer taraftan Sivas Kongresi'nden (4 Eylül 1919) bir- iki ay sonra Sovyet Rusya Hükümeti'nin Kafkas Bolşevik orduları Başkumandanı bulunan ChalveEliava'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun son durumunu incelemek üzere gizlice İstanbul'a göndermişti. ChalveEliava, İstanbul'daki milli teşkilatımız vasıtasıyla Anadolu harekâtı ile temasa geçmiş, emperyalizm cephesi karşısında Türk Milli haklarını tamamıyla tanıyacaklarını, takviye edeceklerini ve süratle yardıma başlayacaklarını bildirmişti. Buna benzer bir başka hadisede bir müddet sonra Berlin'de olmuştu. Üçüncü Enternasyonalin ileri gelen şahsiyetlerinden biri olan Bolşevik muharriri Radek, o tarihte Berlin'de bulunan eski Sadrazam Talat Paşa'nın Anadolu milli hareketi ile yakın bir münasebeti olduğunu sanarak kendisiyle temasa geçmişti. Radek, eski Harbiye Nazırı Enver ve eski Bahriye Nazırı Cemal Paşaların Moskova'ya gönderilmesini, bu iki paşanın Anadolu harekâtına yardım etmeleri temin olunacağı vaadinde bulunmuştu. Enver ve Cemal paşalar çeşitli tarihlerde ve başka yollardan Berlin'den ayrılmışlardı. Cemal Paşa, arkadaşından daha önce Moskova'ya gitmişti. Türk resmi heyeti henüz yolda bulunuyordu.⁶

Rus Sovyet hükümetinin muhtelif yollardan Türkiye ile temas aramaları, hatta Anadolu İnkılâbı ile ilgileri bulunmayan kimselerin Ankara namı hesabına müzakereye girişmeleri üzerine, bu temasları yalnız bir kanala toplamak, resmi ve yetkili şahıslarla müzakerelerin yapılması ve mümkün olan müsait şartlarla bir anlaşmaya varılması maksadıyla Moskova'ya bir murahhas heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in başkanlığında murahhas heyeti İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek), Doktor Miralay İbrahim Tali, (Öngören), Rize Mebusu Osman, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (General Seyfi Düzgören) beylerden müteşekkildi.

Ankara Milli Hükümeti bu suretle ilk defa olarak Bolşeviklerle siyasi münasebetlere girmiş bulunuyordu. Bekir Sami Bey heyetinin esas vazifesi, Sovyet Rusya ile bir dostluk anlaşması imzalanmasını sağlamak ve ihtiyacımız olan para ile her türlü harp malzemelerini temin etmektir.

Aramızda henüz dostluk münasebetleri kurulmamış olduğundan Taşnak Ermenistan ve Menşevik Gürcistan topraklarından geçerek Kars-Gümrü-Tiflis-Bakü yoluyla ve Trenle Moskova'ya gitmek imkânsızdı. 11 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'dan hareket eden murahhas heyetimiz Trabzon'dan taka ile Tuvapsa'ya çıkmak zorunda kalmıştı. O tarihlerde kömür buhranı ve Zelonni adı verilen komünist aleyhtarı çetelerin katarlara baskın yapmaları

⁵-Cebesoy, a.g.e., s. 89

⁶- Cebesoy, a.g.e. s. 165-166

yüzünden şimendifer nakliyatı normal olarak yapılamamaktaydı. Bundan dolayı dolambaçlı ve uzun yollarla bir yol takip eden murahhaslarımız tam altmış dokuz gün de Moskova'ya varabilmişleri.⁷

Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımızı temin etmek üzere Moskova'ya Heyeti murahhasımız gitmişti. Orada heyeti murahhasımız bir ahitname parafe etmişti. Fakat bu ahitname murahhaslarımız tarafından parafe edildikten sonra Rus Hükümetine gösterildi. Bunun bir maddesi hududu millimizi gösteren bir maddedir. Bu madde ile Doğu Anadolu bölgesinden bazı önemli yerleşim alanlarının Ermenistan'a verilmesi talep edilmekteydi. Ermenistan'a arazi verilmesi teklif edildi. Heyeti murahhasımız bu teklifi reddetmek ve hududu millimizi tadil eden maddeyi müdafaa için çok uğraştı. Fakat muhataplarını ikna etmeye muvaffak olamadıklarını görünce böyle bir meseleyi kendi kendilerine karar vermelerine salâhiyettar olmadıklarını beyan ederek buranın rey ve mütalâasını almak üzere Ankara'ya döndüler. Bakanlar Kurulu bu husustaki kararını tespit etmezden evvel konuyu Büyük Millet Meclisine götürüldü Meclis Başkanı; Yusuf Kemal Beyefendi bu meseleyi izah buyuracaklar, bizi tenvir edeceklerdir. Heyeti Vekileniz bu mesele hakkında Heyeti Celilenizin mütalâasını dinleyecek ve bunun üzerine kendi noktai nazarını teşrih edecektir, diyerek ilk açıklamayı Yusuf kemal Bey'e verdi.⁸

YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Efendim Heyeti Celilenize malûmat vermek için bir kısa bildirecektir. birde uzun yol vardır. **Kıyası; bu muahede yapıldı, bir maddesini biz halledemedik ve kendimizi halle salâhiyettar ve mezun görmedik.** Yukarıdan aşağıya meseleyi anlatmak başınızı ağrıtacaksa da daha ziyade malûmat vermek için mecburiyet vardır. Çünkü biz oraya gittiğimiz vakitte oraları başka surette zannediyorduk. Orada bilmediğimiz görmediğimiz hata tasavvur bile etmediğimiz bazı hususta tesadüf ettik. Heyeti Vekilenin istişare etmek üzere arz ettiği ve daha doğrusu bütün manisiyle mukadderatı müstakbelesi hakkında karar ittihazi fevkalâde ehemmiyetli bir şey olduğu için başınızı ağrıtmaya mecbur olacağım

Buradan hareketimizin yetmiş birinci günü Moskova'ya vardık. Biraz hikâye kabilinden olacak, bazen maksadın haricine çıkacağım, bu hususta af buyurunuz. Öteden beri alışıldığı veçhile istasyona bir heyeti mahsusa gelecek bu memlekette Hariciye Vekili olan zat vardı. Devleti umuru hariciyesini eline almış ve hükümetin en yüksek bir memuru olduğu için Avrupa âleminde öteden beri müesses olduğu veçhile büyük bir adam istikbale gönderilmek lâzım gelir zannettik. Biz evvelce Varşova böyle bir heyetin gelmekte olduğunu bildirmiştik. Hatta bize (Rotko-mo) dedikleri bir memur dedi ki, hariciye komiserinden emir aldık, böyle bir Türk heyeti gelecektir. Her tarafta hürmet riayet edilsin diye. Moskova'ya gelmekte olduğumuzu bildikleri halde bir saat kadar garda bekledik. Eski usul takip edilmiş olsa idi doğrudan doğruya istikbal edilmek icap ederdi veyahut tarziye verilmesi lâzım gelirdi. Fakat biz eski tarzın eski kabulün tamamıyla keenlemyekün bir halde olduğunu fark ederek tabii bekledik. Bir saat kadar bekledikten sonra, yolda bizi tanıyıp bizimle münasebat tesis eden bir Müslüman yanımıza geldi. O vakte kadar kimse gelmedi. Kremlin sarayının karşısındaki bir yere indik. Biz oraya vardığımızdan bir saat sonra Hariciye komiserliğinden bir zat geldi. Kendisi Buhara'da sefir imiş. Hariciye Komiserliği namına bize safa geldiniz dedi ve dedi ki; Hariciye erkânının hepsi bugün Petersburg ta. Üçüncü enternasyonalin açılması münasebetiyle oraya gittiler.⁹ Burada kimseler yoktur. Hariciye Komiserliğinde büyük memurlar da yoktur. Sizin Tuapsuya muvasalatımızın telefonu aynı zamanda bize geldi. Onun için sizi istikbal edemedik. Kendisine Hariciye Komiseri ile ne vakit görüşebileceğimizi söyledik. Bir mevidi mülakat tayinini de söyledik. Diploması usulünde Avrupa'da bazı adetler

⁷ - Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar,

⁸ -

⁹ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920),V, s. 158

vardır. Usulen, biz oraya gittiğimizde evvelâ Hariciye Komiserine, Reisi Hükümete, salisen bütün erkâna usulen kartlar bırakmak lâzım gelir, biz geldik, gibi.. Onlar da gelirler iadei ziyaret ederler. Bizim onu yapmamız lâzım gelirdi. Bu merasim kâmilten kalktı dedi. Onun için biz kartvizit bırakmadık. Bunu mahsus söylüyorum ki meseleyi iyice anlatmak için. Bilhassa içimizde Hariciye Komiseri olduğu için hemen aynı gün iade ziyaret lâzımdır.¹⁰Aradan iki üç gün geçti. Bize dediler ki: Sizi bugün Hariciye Komiseri ile Hariciye Komiserliği müsteşarı kabul edecek. Bize saray gibi bir binanın müstemilâtından olan bir yeri hasretmişlerdi. Daire hakikaten saray gibi idi.. Som gümüşten idi. Eskiden kalmış imiş. Asıl binayı bu gibi muahede ve müsalehaların müzakeratına hasretmişler. Buraya gelecek dediler. Aradan bir müddet geçti. Hariciye Komiseri Çiçerin'le, Komiser Muavini Karahan'ın o büyük binada bize müntazır olduklarını söylediler. (Buradan giderken bize) iki tane müşavir vermişlerdi. Birisi, Dr. İbrahim Tali Bey, diğeri Seyfi Bey. Osman Bey dahi beraberimizde idi. Bendeniz ve hep beraber gittik. Görüşmeye başladık. Hariciye Komiseri Çiçerin Fransızca konuşuyordu. Fakat Karahan yalnız Rusça bilir. Çiçerin sekiz dokuz lisan ile konuşur. Fakat Müsteşarı Karahan Rusçadan başka konuşmuyordu. Çiçerin Fransızca konuştuğu için mükâleme başladı. Gayet samimî bir lisanla bize idarei kelâm ediyor. Halil Paşa buraya geldi, onunla bazı cihetleri kararlaştırdık. O hususu hükümetinize arz edecektir. Biz de o daire dâhilinde müzakere ederiz dedi. İkinci sözü Fransızlarla bir mütareke akdetmek üzere imişsiniz nedir o? Bizi biraz endişeye düşürdü de onun için sorduk, dedi. Sırf mevzî bir mütareke akdedilmek üzere idi. Çünkü malûmu âliniz biz buradan çıktuktan sonra o müzakere akdedilmiştir. Sonra Çiçerin mütakabilden İngilizlerle görüşmekte olduklarını söyleyerek onlarla ne yapıyorsunuz dedi ve ilâve etti ki, İngilizlerle görüşmek neticesinde takarrür edecek sureti sizinle birlikte kararlaştırırız. Siz bu cihetten şüpheye düşmeyiniz, dedi. Dördüncüsü; biz sizden, İslam âleminde inkılabın muvaffakiyeti için çok istifade edeceğiz. Hususiyle inkılâba karşı İslam âleminde hareketler vukua gelecek, o hareketlerin esasatı İslamiye'ye muvafık olup olmadıkları hakkında mütalâalar dermeyanıyla bize yardım edersiniz değil mi? Dedi. Müzakere bu gibi hususta inhisar etti. Akşam burada Karahan'la birleşip müzakereye başlayabilirsiniz dedi. Hakikaten o akşam Müsteşar Karahan'la birleştik. Bununla görüşmek biraz güç olurdu. Çünkü Fransızca bilmiyordu. Bizim Osman Beyin tercümanıyla konuşuyorduk. Karahan'la konuşmaya başladığımızda ilk mesele şüphesiz yol meselesi oldu. Yani Azerbaycan ile bizim aramızın yol temini meselesi oldu. Çünkü bize muavenet edeceklerini, bize altmış bin silah vereceklerini, bize para vereceklerini, top vereceklerini bu muavenetlerin bilhassa silâhların, topların şevki karadan yol olmasına mütevakıftı. Karadan yol ise, biliyorsunuz doğru yol Ermenistan'dan geçiyordu. Ermenistan'ın altından Azerbaycan'ın içerisinden bir yol daha vardı. Bakü'den aşağıya kadar kısmen şimendifer var. Oradan arada şimendifer yok. Bilhassa bu kısım Ermenilerin elinde idi. Onun için biz ihtiyacımız olan silahı bir an evvel almak için bu yol meselesi mevzubahis oldu. Karahan Ermeni'dir. Komünist Ermeni'dir. Öteden beri şimdiki Rus inkılapçılarıyla çalışmış hakikî bir komünisttir. Bolşevik demiyorum. Bolşevik ve komünisti ileride izah edeceğim. Yani Karahan haddi zatında komünistlikten dolayı milletçi bir adam olmamak lâzım geldiği halde, elbette damarlarındaki kanın tesiri vardır. Bununla beraber gayet zarif ve bize gayet samimî görünüyor. Yolu açmaya taraftar görünüyor ve kendisi bilhassa biz geldikten sonra, bizim gelmek üzere olduğumuzu haber aldıktan sonra bu yolun ne suretle açılmak lâzım geldiğini düşündüğünü söyledi.¹¹ Pek uzun konuştuk. O sıralarda idi ki oraya Oltu'nun Ermeniler tarafından işgal edildiği haberi geldi. Konuşma halinde Ardahan meselesi mevzubahsi oldu. Hudut, Ermeni meselesi mevzubahis oldu. Fakat katî bir şeye iktiran etmeksizin bir mevzu tutulup bu mevzuun nihayetinde bir şeye vasil olmaksızın konuşmak kabilindedir. Çünkü

¹⁰ - T.B.M.M.Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 159

¹¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 160

evvel emirde biz meselenin esasına girişmek istemiyorduk. **İkincisi**; henüz acemi idik. Etrafi biraz yoklamak istiyorduk, bütün efkârımızı bir lâhzada dost olarak söylemek doğru değildi. Bundan bazı şeyler öğrendik ve uzaktan uzağa hissettik ki Karahan bu meseleler hakkında katî bir şeyler söylemiyor ve katî müzakereye girişmek istemiyor. Onlar merasimi ne kadar kaldırmış bulunsalar diplomatlar karşı karşıya geldiklerinde yani müzakereyi çok uzatmamak ve yekdiğerine asarı ihtiram göstermek lâzım geliyor. Gece içtima ettiğimiz için, o akşam vakit gecikmişti. Ertesi gün Zannederim pazardı. Daha ertesi günü toplanmayı kararlaştırdık. Pazartesi oldu, sabahleyin haber bekliyoruz ki öğle sonu toplanacağız. Akşam oldu haber gelmedi. Ertesi günü de haber gelmedi. Biz sinirlenmeye başladık. Tabii bizim oraya varmamız münasebetiyle gerek Müslümanlardan ve gerek Ruslardan bize gelip gidenler oluyordu. Moskova'daki Müslüman âlemini ayrıca arz edeceğim. Bilhassa Ruslardan gelip gidenlerden onların cümlesinin bize verdiği cevap, enternasyonal buradan kalktı. Komünizm hakkındaki malûmatını arz ederken müsaade buyurursanız enternasyonal hakkındaki malûmatımı söyleyeyim. Enternasyonal demek sosyalizm -fikrinin neşri için toplanmış bir cemiyet demektir. Beynelmilel yani muhtelif milletlerden sosyalizmin muhtelif mesleklerinden toplanarak ona gitmek isteyenler birleşmiş ve demişler ki biz bu yolda gitmek istiyoruz. Beynelmilele dâhil olanlar cümlesi sosyalizmi bütün kuvvetiyle tatbik etmeye taraftardır. Bu ilk defa olmak üzere (Kari Marks) la başlıyor. Yetmiş sene kadar evvel Alman âleminde bütün dünya amelesine karşı deniyor ki: İşçiler, siz sermayedarların zulmünden kurtulmak için bir fikir etrafında, hangi milletten olursa olsun, birlesiniz. İşte o fikir beynelmilel bir fikir oluyor. Enternasyonal buradan başlıyor. Bu geçen sene muharebe zamanına kadar devam ediyor. İsviçre'de muharebenin son safhalarına doğru, hatta sulh konferansı başladıktan sonra birinci beynelmilelin altında gitmekte olanlar murahhaslarını buraya gönderiyorlar, diyorlar ki; tahavvülât olmuştur. Bunu burada aramızda görüşeceğiz. Bu da ikinci beynelmilel oluyor. İkinci beynelmilel programını kökünden kaldırmaya çalışıyorlar. Çünkü hakikî komünistlik esasları, saf olan asıl esaslar, asıl mabadi nazarı itibara alınır da o ikinci beynelmilelin programıyla karşı karşıya gelirse farkları görülür. İkinci beynelmilelin ekseri azası, sermayedarlar tarafından, İsviçre ye gönderilmiştir ve sulh muahedesi yapmakta olduklarını ve sulh muahedesini amele sınıfına da kabul ettirmek için yapılmış bir şeydir. Bunu burada kuvvetli söylemekten maksadım orada bizim aleyhimizde, zavallı Türkler aleyhinde bulunulduğudur. Bunu ortadan kaldırmak ve üçüncü programı yapmak için Rus sosyalistleri bütün dünya sosyalistlerini davet ediyorlar. Daha doğrusu muhtelif milletlerin amelesinden olmak üzere bir heyet çıkarıyorlar. Üçüncü enternasyonal yapıyorlar. Bu üçüncü enternasyonalin birinci kongresi geçen sene olmuştu. İkincisi bizim gittiğimiz zaman oluyor idi. Enternasyonalin asıl gayesi cihan inkılabı yapmak, Avrupa'yı, Amerika'yı komünist yapmak olduğu için kongrelerin inikadına, fevkalade ehemmiyet veriyorlar.¹² Bu mesele ile son derecede meşgul oldukları zamanda bizi görmeye gelen hale vakıf olan Müslümanlara sorduğumuz zaman diyorlar ki; enternasyonal ile fevkalâde meşgul oluyorlar. Belki de bu doğrudur. Yani doğrudur dediğim gayet mühim bir zamanda, gayet mühim bir mevkide, gayet mühim bir mesele için maruzatta bulunduğum için yalnız benim değil bütün emsalimin de mesuliyetini mucip olduğu için gayet kat'î yakın hâsıl eden vesaika istinat... Aradan biraz daha zaman geçti. Biz dedik ki bir mektup yazalım. Bize de biraz vakit ayırmak lâzım gelir. Bir mektup yazdık. Hiçbir şey olmamış gibi arada, Hariciye Naziriyle görüşmeye başladık. Ara sıra meselâ **Hive** heyeti, Buhara heyeti, **Afgan** heyeti gelmiş onlarla görüştük ve sorduk. Onlar da bu cevabı verdiler. Fakat arz ettiğim gibi yalnız konuşuyorduk. Hariciye Naziri Çiçerin ile müzakeratımızın kısmı azamı yine yol meselesine intikal etti. Yolu açınız dedik. Fakat Çiçerin bu anda yolu açmaya kudretleri kâfi gelmediğini söyledi. Bizimle Ruslar arasındaki münasebatı Rusya Hükümetinin bize ne dereceye kadar dostluk

¹²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 160

göstereceğini ve bizimle ne kadar alâkadar ¹³olduğunu öğrenmek istedik. Çiçerin dedi ki; zaten bu yola girilmiştir. Bu yolda haylice ilerledik. Bir buçuk seneden-beri müstevlilere, emperyalistlere, kendisinin olmayan memleketleri istilâ edenlere karşı mücadelenizi gördüğümüz için siz istemeseniz de yardım etmek istiyoruz. Çiçeri'ne müzakereye girelim dedik. Arzu ederseniz) kendiniz görüşünüz. Başka birisiyle görüşecek isek kiminle görüşeceğimizi tayin ediniz, dedik. Tabiatıyla o sırada Fransızca bilen bir adamın tayin edilmesi arzu edildi. Bize iki kişi murahhas tayin etti. Murahhasların biri oranın umuru siyasiye ve iktisadiye müdürü idi. Diğeri umuru şarkiye mütehassıslarından ve mektebi Aliyelerinde muallim bulunan Adamof imiş. Bize hiç hissettirmede: Adamof Türkçede biliyordu. Müzakereye zaman tayin olundu. Başladık. Adettir; hangi memlekette müzakere icra edilirse o memleketin murahhaslarından biri riyaset eder. Öteden beri kaide nezakettir. İlk müzakere de bizim müşavirlerimiz de vardı. Onlar da müşavir getirmişlerdi. Bir askerî müşaviri, bir maliye müşaviri. Bu ilk müzakeremizde bunlar ta elif beden başladılar ve sert gidiyorlardı.¹⁴ Yani doğrudan doğruya yekdiğerini tanımadan işe girişen iki heyetin, iki adamın vaziyetinde idik. Bize dediler ki; siz kimsiniz? Evvelâ; ne nam ile geldiniz? Biz dedik ki, Ankara Hükümeti namına geldik. Ankara Hükümeti nedir, dediler? Ankara Hükümetinin ne ve kim olduğunu size söyleyin, biz hakikaten meçhuliyet içindeyiz; bizi tenvir ediniz, dediler. O halde size ayrıca bir muhtıra yazar, veririz dedik. Yani bir devlet namına mı geliyorsunuz, Ankara Hükümeti bir devlet midir, dersiniz Hariciye Komiseriniz Çiçerin bundan şu kadar gün evvel mektup yazmış. Onun resmiyetini tanımış, oraya sefir göndermeye kalkmış. Biz ilk geldiğimiz gün salâhiyet nameleri size vermiş idik. O kâğıtları vermediniz. Yani onlar bize ağır bir sual sordular. Biz de onlara müteakabilen sorduk. Onlar bize dediler ki; biz ancak dinlemeye memuruz. O halde beni dinleyeceksiniz. Öğrenmek istiyorsanız çok şeylerden bahsedeceğiz. Hayır matelibiniz nedir, onu dermeyan ediniz, dedik. O da, sizin devlet bizimle anlaşmak istiyorsa ne gibi şerait dâhilinde anlaşmak istiyor, onu da öğrenelim. Eğer müspet cevap verirseniz aramızda münakaşalarla olur. Burada müzakereyi hallederiz. Bugünkü müzakere bu yolda kapandı. Bunları tabî gayet basit arz ediyorum. Ne söylemek lâzım geliyorsa ol veçhile söyledik. Hariciye komiserinden bir mektup aldık. O mektubun ileriye taallûku olacağı için isterseniz tercüme edeyim. (Mektubu okudu) İşte bu mektubu aldık. Aynı zamanda Samanti'den de telgraf geldi. Gittik. O arz ettiğim gibi saray gibi mahalle. Orada içtima ediyoruz. Saray gibi bir bina gayet zengin ve mefruş bir bina. Reisimizi bir odaya çağırdılar. Sonra beni çağırdılar. Dediler ki müzakeratı ciddiye ve kafiyyeye başlayacağız. Bunu müşavirler huzurumuzda olmaksızın yapacağız. Kâtip dahi almayacağız. Bu münasebetle bunu arza lüzum yoktur ki ne kadar mahrem olursa o kadar iyidir. Nazarı dikkatinizi celp ederiz. Hatta muahedenin tarafeyn hükümetinin rızasıyla imzasına ve bundan sonra ilânına ka dar bu mahremiyet katıyen baki kalsın. Bunu mahrem tutmak haysiyet ve namusumuzdur, dedi. Pekâlâ dedik. Bizim müşavirlerle, sizin müşavirleri şey edelim. Bunlar sıhhiye mevadî, askerî mevât hakkında miktarlar tayini vesaire gibi şeylerle meşgul olsunlar. Siyasî meseleleri biz sizinle görüşürüz dedik. Osman Beyi de dâhil ettik. Onların tarafından iki kişi, bizim tarafımızdan üç kişi olmak üzere bir odaya çekildik. Biz zaten aramızda karar vermiştik ki ertesi günü ne gibi şeylerin müzakere edileceğini şimdiden konuşalım ve onlara bir şekil verelim. Bizim menfaatimize muvafık olmak üzere bir şekil yapalım ve müzakereye başlayalım. Eğer biz istediklerimizi kabul ettirirsek... İlk meseleler hakkında aramızda konuştuk. Birinci şey ne yapacağız, ne muahedesi yapacağız?¹⁵ Biz buradan giderken Rusya'da ne oluyor, ne bitiyor, aynı zamanda Rusya bize ne nazarla bakıyor? Sonra garbin, İtilâf Devletlerinin bize karşı olan bu hücumunda Rusya'nın bize yardımını anlamaya, ahvali

¹³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 160

¹⁴ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 161

¹⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 161

coğrafiye ve tarihiye ve bütün ahvali tabiiye nazarı itibara alınmak üzere memleketimizin istikbalen münasebatının neler olabileceğini öğrenmeye gitmiştik. Arkadaşlarımız arasında cereyan eden müzakerat bundan ibarettir. Yalnız bize verilen salâhiyet namelerde tecavüzü ve tedafüi bir ittifak akdine mezuniyet verildiği yazılıyordu ve şüphesiz evvelâ bunu mevzubahis etmeye mecbur idik. Her ne kadar tecavüzü ve tedafüi bir ittifak akü böyle sarih olarak İcra Vekilleri Meclisinde müzakere edilmemiş ise de, müzakerat yine ona müntehi idi. Bilhassa salâhiyet namelerde sarahaten bunlar yazılmıştı. Salâhiyet namelerimizi onlara tevdi ettiğimiz zaman, salâhiyet namelerde bu husus sarahaten yazıldığı için onlar dediler ki; ittifak muahedesini biz anlamıyoruz. İttifak muahedesi bizim bir kere esaslarımıza mütebayindir. Programları okunacak olursa bütün gayei amali, bütün dünya federasyonu yapmak ve bu dünya federasyonunu yapmak için mevcudiyet sarf etmek. Sonra müttefikleri olsun olmasın emperyalistlere karşı mücadele edenlere yardım etmek emelleridir. Binaenaleyh tecavüzî ve tedafüi ittifak mevzubahis olamaz. Zaten biz de istemiyorduk. Tedafüi bir ittifakta onlar eğer bizi himaye edecek, bize muavenet edecek muahede olsun olmasın bunu yapacaklar. Nitekim bunu sarahaten söylediler. Uzun uzadıya münakaşalar cereyan etti ve iki taraf gayet samimî olarak muahedelere fevkalâde ehemmiyet verilmemesinde ittifak ettik. Muahedelerin esasları olan vukuatı tabiiyeye veyahut kevnîyeye bakıp, lâyikiyle görüp onlara tevfiği harekette iştirak ve ittihat varsa onun muahededen daha kuvvetli esas olduğunu ve iki tarafın ahvalini tahlilde iki taraf anlaşsaksak o vukuata tevfiği hareket edersek daha iyi olacaktır dedi. Fakat biz ittifak muahedesini akdine memur olduğumuz için ve salâhiyet namelerimiz bunu mütezammın bulunduğu için muahede yapmaya mecburuz dedik. Onlar Israr etti. Sonra bize sordular, Farz ediniz ki ittifak ettik ve muahede yaptık. Siz bize ne veriyorsunuz? Bizden ne istiyorsunuz? Hakikaten maddî olarak biz onlara bir şey veremiyoruz. Yani biz kendilerine zarar ika edebiliriz. Manen büyük yardımlar edebiliriz, dedik. Dediler ki bu hususta Israr ediyor musunuz? Ediyoruz, dedik. Pekiyi; biz de ittifak muahedesini yapmamakta Israr edersek ne olacak, bunu ertesi güne bırakalım dediler. Ertesi gün oldu. Yine bu mesele devam ediyor idi. Bize kat'î olarak dediler ki; biz ittifak muahedesini yapamayacağız. Bizim zihinlerimize bazı tereddütler girdi. Yani müsavi şerait dairesinde veyahut az çok bir şerait dairesinde iki tarafın taahhüdünü tazâmmun etmedikçe, bir taraf yalnız muavenet edecek öbür taraf hiçbir şey yapmayacak olursa himaye muahedesini olur. Korktuk, biz dedik ki; pekiyi ittifak muahedenamesi olmazsa başka bir muahede olsun. Bir muhadenet ahitnamesi, bir uhuvvet muahedesini, bir dostluk muahedesini olur, dediler. Dedik ki pekiyi, ne için ittifak muahedesini yapmadığınız halde bir dostluk muahedesini yapıyorsunuz.¹⁶ Onların mütalâası, gayet kuvvetli bir hukuk şinas olan Adamofun mütalâasıdır. Adamof mütalâasında diyor ki, biz mademki iki tarafın mazisini, halini, mevkii coğrafisini, istikbalini nazarı dikkate alıyoruz. Bunları tespit etmek istiyoruz. İki tarafın öteden beri birbiriyle uğraşmakta olan iki milletin arasında yeni bir safha olduğunu gösteririz. Başka şey hazırlar. Bunu neşretmek bunu yapmakla ittifaktan daha kuvvetli şeyler hazırlamış oluruz. Yani kâğıt üzerine konmayan tabii bir ittifak meydana gelir. Ne ise dedik. Bakalım müzakeresine girelim. Onlar bir mukaddeme yazmışlar. O mukaddemayı aldık. Uzun uzadıya okuduk. Birtakım yerlerini tadil ettik, evvelce arz edilen mukaddeme meydana geldi. Bilmiyorum, onu tekrar söylemekle başınızı ağrıtmış olacak mıyım? Uzun uzadıya münakaşa edeceğiz. Mukaddemaya baktığımız vakitte zannederim şayanı dikkat bir şey yoktur. Umumî sözlerdir. Hususî bir şey yok. İkinci madde bizce buradan giderken muhtıramızı elimize verdikleri, yani İcra Vekilleri talimat vermedi. Yalnız muhtıra verdi. Sebep de şu idi: Oradan bura ile muhabere etmek imkânı yoktur. Hatta Bakü'den olsun muhabere yapamaz mıyız, dedik. O da o zaman hakikaten meşkûk idi. Bakü yolu kapalı idi, gönderilen adamların hiçbirinden haber gelmemişti. Onun için muhabere yapmak imkânı yok idi. Elimizde talimatı katiye olmuş olsaydı biz o talimatın haricine

¹⁶ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 162)

çıkamayacak idik. Bu mesele mevzubahis olamaz. Bize talimatı katiye vermediler muhtıra verdiler.¹⁷

Bu muhtırada mevzubahis olan en mühim maddelerden birisi, o zaman henüz muhteviyatı bizce malûm değildi. Fakat aşağı yukarı bize ne teklif edecekleri belli idi. Rusya'ya tasdik ettirmemek şarkın taksimine, memleketimizin taksimine Rusya'yı iştirak ettirmemek... Rusya zaten buna iştirak etmeyecekti. Fakat korkuluyor idi ki İngilizlerle Ruslar arasında cereyan etmekte olan müzakeratta ihtimal ki, Türkiye feda edilecek idi. Çünkü evvelce almış olduğumuz malûmatta, yani okuduğumuz gazetelerde, Almanya ile Rusya arasında bir itilâf olmak üzeredir ve bu itilâf da Almanya ve Rusya Türkiye'yi serbest bırakmıştır, deniliyor. Yani maziye baktığımız zamanda zavallı memleketimiz için olduğunu biliyorduk ve korkuyorduk ki bir anlaşma vaki olursa onu yine biz tesviye ederiz. Binaenaleyh bütün kuvvetimizle bize şu tahmil edilmekte olan muahedeyi Rusya'ya kabul ettirmektir. Ona çalıştık. Gerek prensiplerine muvafık geldi, gerek Cenabıhak yardım etti. Birinci maddenin ruhu budur. Birinci madde o suretle yazıldı. Yani maddenin ruhu tarafeyni âkideyden birine cebren kabul ettirmek istenilecek olan muahedenameyi veya herhangi bir senedi tanımamaya prensip olarak kabul ettikleri için Rusya Cumhuriyeti Hükümeti Türkiye'ye müteallik olan ve hali hazırda Büyük Millet Meclisinin temsil ettiği Hükümeti Milliye tarafından tasdik edilmemiş bulunan hiçbir senedi düveliyi asla tanımamayı kabul eder. Yani Rusya bize karşı müteahhittir. Bizim Millet Meclisimiz tarafından kabul edilmemiş olan hiçbir muahedeyi kabul etmeyecektir. Burada mühim bir mesele vardır. Hani bize sormuşlar idi. Biz o meseleyi ileri sürdük. Bu birinci fıkrada bu suretle Büyük Millet Meclisinin temsil eylediği, yani halde ve istikbalde (temsil eylediği ve eyleyeceği hükümet) (1) daima hükümeti milliye olacaktır. Dikkat buyruluyor mu? Bunların ayrı ayrı müzakere ve tafsilâtına girmiyorum. Yani bu ruhla hareket eden, bugünkü Meclisinin ruhuyla hareket eden bir hükümet olacaktır. Rastgele bir hükümet değildir. Böyle demiyor musunuz siz? Ankara Millet Meclisinin temsil ettiği hükümetin kabul edeceği muahede demiyor musunuz? O hükümeti milliyenin hududunu, haritasını 'size verelim, dedik. Pekâlâ dediler. Misakı millide, ahdi millide çizilmiş olan hududun bir haritasını ki o haritada Kars, Ardahan, Batum'u ârayı âmmeye tabi gösterdik. Garbi Trakya'yı öyle gösterdik ve dedik ki bunu burada tespit edelim. Sizin işinize gelir.¹⁸ Çünkü Çiçerin mektubunda siz Arabistan'ın kendi mukadderatını, kendi tayininde serbest bıraktınız. Biz buna memnun olduk, diyordu. Onun için burada Türkiye denince bir eski Osmanlı imparatorluğu yoktur. O sizin işinize gelir, beri taraf da bizim işimize gelir dedik ve onun üzerine şu fıkrayı derç ettik. Bu muahedenin kabul ettiği manaya göre Türkiye tabiriyle İstanbul Meclisi Mebusanı tarafından tanzim ve ilân ve 1920 senesinde Türk misakı millisinde gösterilen arazi kastedilmektedir. Haritasını da oraya verdik. O haritada bu muahedenin eczayı mütemmimesinden olacaktır.

Sonra üçüncü bir mevzua girdik. Şimdiye kadar beynimizde mevcut olan muahedatı feshettik. Biz burada gayet dikkatli davranmak mecburiyetinde idik. Çünkü ortada Brest - Litovsk muahedesini vardı. Şimdiye kadar aramızda mevcut olan muahedatın keenlemeyekün addı Brest - Litovsk muahedesini de keenlemeyekün olmasını icap ettiriyordu. Hâlbuki bu muahede bizim lehimize, onların aleyhine idi. Binaenaleyh Brest - Litovsk muahedesinin aktı zamanındaki halimizle şimdiki halimiz arasında dağlar kadar fark ettik. Belki bazı itirazlara, bazı suallere maruz kalacaktık. Onun için şimdiye kadar arada mevcut olan muahedatın onlar tarafından bize izah ve tavzih edildiği veçhile bir iki asırdan beri devletimizin maatteessüf Rusya'ya karşı mağlup mevkiinde olarak kabul ettiği muahedatı keenlemeyekün ediyor.

Bu bizim lehimizde değilse de, fakat Brest - Litovsk muahedesinin ilgası dolayısıyla zararımıza da idi. Onun için onun bize temin ettiği faydayı nazarı itibara almak ve onun

¹⁷ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 162

¹⁸ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 163

cümlesini madde halinde kabul ettirmek lâzım idi. Buraya sarfı ehemmiyet ettik. Biz buradan çıkarken maatteessüf elimizde bir şey yoktu. Brest - Litovsk muahedesi de yoktu. Bunu ben düşünmüş, Erzurum'da sormuş ve Erzurum kumandanlığı, yani on beşinci kolordu kumandanlığından bir suretini almıştım. Brest - Litovsk muahedesi olarak elimizde o vardı. Brest - Litovsk muahedesinde en mühim maddelerden biri şudur¹⁹: **Dördüncü madde:** Rusya Devleti Anadolu vilayeti Şarkiye'sinin tahliyesi için sarfı mahasalı makderet eyleyecektir. Ardahan, Kars, Batum, Barhum memleketleri dahi bilâ tehir Rus askerî tarafından tahliye edilecek, Rusya Devleti işbu sancakları hukuku umumiye, hukuku düvel mucibince iktisap edecekleri hali cedide müdahale etmeyecektir ve hususan bunların ahalişi mücavir Hükümetler ve betahsis Devleti Âliye ile. Yani Brest - Litovsk muahedesi bize üç sancığı veriyordu. Bu muahede ile ayrıca üç sancak temin edilmek lâzımdı. Aksi takdirde ondaki hukukumuzdan sarfinazar etmiş oluyoruz. Yani bu muahedede Türkiye'nin esasım kabul etmiş oldukları misakı Milli de Kars, Ardahan, Batum sancakları dahil bulunduğu için, bizce bir mahzur yok. Yani tarafeyni âkideyn şimdiye kadar iki memleket arasında bütün muahedelerin keenlemyeküm addine karar verirler dediğimiz vakitte Brest - Litovsk muahedesinden bir şey kayıp etmemiş oluyoruz.

REİS PAŞA — Celseyi kuşat ediyorum. Buyurunuz Yusuf Kemal Beyefendi.

YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Brest - Litovsk muahedesinin ahkâmından elimizde bulunan metne göre onun ihtiva ettiği mevadî acaba tamamen bu muahedeye derç edebildik mi, edemedik mi? Brest - Litovsk muahedesinin birinci maddesi araziye aittir. Üç sancak meselesini bu suretle hallediyoruz. Yani Brest - Litovsk muahedesinde ayrıca bir münasebeti ticariye ve iktisadi yenin tanzimine dair umumî muahededen ayrı olarak o münasebatı iktisadiye ve ticariye ye dair bir ticaret muahedesi ak olunacağından bahsediliyor ve o ticaret muahedesinde en ziyade mazharı müsaade olan devletler muamelesi olunacağına ve bu suretle bir muahede aktı maksadıyla müzakerata girişmeyi taahhüt ederler deniyor. 31 Mart'ta akdettiğimiz muahedede bizim ile onlar arasında bir ticaret muahedesi yapılmıştır. Fakat o ticaret muahedesinin akdine kadar bizim tüccarımız onların tüccarıyla münasebatta bulunmuştur. Daha doğrusu bizim tüccarımızın Rusya ile münasebatta bulunması doğru değildir. Onların tüccarı yoktur. Rusya'nın bütün teşkilâtını bütün münasebatını hükümet yapıyor. Bizim tüccar Rusya hükümetine mal satıyor. Orada mal aldığı zaman Rusya Hükümetinden alıyor.²⁰

Onun için bir ticaret muahedesi akdinde yahut ticaret muahedesi akdine kadar münasebatın tanziminde bir kere bu esasa riayet etmek lâzım geliyor. Zaten, bu Murahhaslarla müzakereye girmezden evvel buraya gelecek olan sefirin tahtı riyasetinde görüşmek için bir defacık içtima yapmış idik. Muvaktün muahedelerin keenlemyeküm addine karar verirler dediğimiz vakitte Brest - Litovsk muahedesinden bir şey gaip etmemiş oluyoruz.²¹

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendiler, Yusuf Kemal Beyefendinin dünkü uzun beyanatları bize kısmen bildiğimiz hakayıkı tavzih, kısmen de yeni yeni fikirler ve malûmatlar vermiş oldu. Bizim Avrupa harbi umumisine atıldığımız zaman - artık onun tarihçesini yapmak faydasızdır. Hepiniz bilirsiniz yalnız bir şey düşünüyorum. Hududu millimizi tam ve kâmil olarak temin edebilmek ve mücahedemizde istihdaf ettiğimiz yegâne gaye, hududu millimiz dâhilinde bir istiklâli tam ve medenî bir millet ve medenî bir idare sahibi olarak yaşamak ve nesli atimizi yaşatmaktan ibarettir. Talih- bize yardım etmedi. Mağlup olduk. Mağluben bir mütarekename akdettik. Bu mütarekenin neticesinde olmak üzere, o Avrupa'nın her zaman lisani resmisi ile kâinata ilân ettiği adalet düsturunu velev kısmen olsun hakkımızda tatbik etmediler. Harpte mağlup olduktan ve mağluben mütareke

¹⁹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 163

²⁰ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, I, s. 163

²¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, I, s. 163

akdettikten sonra biz bu meseleden acaba ne gibi bir zararla çıkabiliriz diye düşündüğümüz vakit birtakım sebep ve sevaikin tahtı tesirinde olarak Arabistan, Suriye ve Irakta idare-i dâhiliyeye müteallik gayri memnunluk şaibesinin irsî olarak devam etmesinden ve belki oralara bir muhtariyet bahşetmek suretiyle bu meselenin içinden çıkabiliriz diyor idik ve bu zihniyet ekserimizde galip olmuştur. Hâlbuki Avrupa böyle yapmadı. Bizi yok etmek, bizi mahvetmek ve âlemi İslam'ın ümidi ittikâsı olan Devleti Osmaniye'nin varlığıyla yokluğunu müsavî bir hale getirmek istedi ve bize bir şeraiti sulhiye teklif etti. Bu şeraiti sulhiyeye karşı bütün milletin samimî ruhundan, hatta kalbinden, damarından içindeki ilikten kopan bir feveran koştı. O da; namusumuzla ölürüz. Yoksa esaret ve zilletle ölmeyiz, esaret altına giremeyiz davası idi.²² Anadolu'nun her tarafında müdafaa-i milliye teşkilâtı namında, bidayeten gizli sonra aleni ufak ufak şekilde başlayan ve neticede kül haline gelen ve nihayet bir Anadolu hükümeti meydana getiren milletin yine bütün arzusu hududu millisi dâhilinde istiklâlî tamamını muhafaza etmekten ibaretti. Rusya'da başlayan inkılâbı biz ümit ediyor idik ki; yalnız Rus idaresi dâhiliyesindeki birtakım eşkâlin tahavülünden ibaret kalmayacak. Rusların üç yüz seneden beri zihinlerinde kökleşmiş olan emelleri tatbik edecekler. Hâlbuki bendeniz kendi tarzı telâkkimi arz ediyorum - Yusuf Kemal Beyin verdikleri izahattan şunu anladım ki: Rusya Rus idare-i dahiliyesine karşı değişmiş. Siyaseti hariciyesine karşı değişmemiş. Dünkü çarlık ne düşünüyorsa bugünkü Sovyet Rusya'sı da münasebatı hariciye ve siyasiyatı düveliyesinde hemen ona yakın bir şey düşünüyor. Biz Rusların Avrupa'nın tahakküm ve tecebbüründen muzdarip oldukları kanaatiyle saf ve samimî olarak desti muhadenetimizi uzattık. Onlardan muavenet ve müzaheret bekledik. Fakat af buyurursanız, bendenize öyle geliyor ki, bu işlerde biz biraz acele ettik. Çünkü biz Rusların dostluğuna ne kadar muhtaç isek Rusya da bizim dostluğumuza o kadar daha ziyade muhtaç. Hiç unutmayalım ki Rusya'nın bugünkü inkılâbını yaşatan Rusya dâhilindeki unsuru İslam'ın inkılap tarafını iltizam etmesi ve silâh kuvvetiyle onu müdafaa etmesidir. Maddî kuvvetlerimiz tahaffüf ettiğinden dolayı biz Rusya'dan levazım üzerinde bazı maddî muavenet ümit ettik. Rusya bize bir milyon ruble ki hakikatte 118 - 120 bin Osmanlı altını gibi ufak ve hasis bir paradır ve bir miktar da silah verelim dedi. Bize olan maddî muaveneti şimdilik bundan ibarettir. Yüz on sekiz bin, yüz yirmi bin lira gibi ufak bir meblâğı efendiler, elimize keşkül alarak memleketimizi dolaşsak sadaka suretiyle toplayabiliriz. (Daha fazla sesleri) Biz fazla olarak Brest - Litovsk muahedesi gibi üç yüz elli seneden beri daima mağlup olduğumuz, yalnız bir defa harbi umumî fırsatından bilistifade galiben akdettiğimiz bir muahedenin refini kabul ettik. Ruslar için bundan fazla fedakârlık olmaz idi efendiler. Yusuf Kemal Beyefendi Brest - Litovsk muahedenamesini tahlil ederken dediler ki; zaten harp uhduanifeyi ilka etmiştir. Brest - Litovsk muahedesinin Rusların izzeti nefsinin okşamak için refedilmesine biz de mütemayil bulduk. Bu doğru olabilir. Fakat bize menfaat temin edecek başka bir madde yok gibi diye pek hafif tarzda idarei kelâm ettiler. Bendenizce Brest - Litovsk muahedesi son üç asır zarfında galiben akdettiğimiz yegâne bir muahededir. Brest - Litovsk muahedesini ne için refettiniz zemininde muaheze etmiyorum. Belki dostluk için refedildi. Fakat refettiğimiz bu şey de hafif bir şey değildir efendiler. Elviye selâse esasen Ruslar, Ermenilerin, Gürcülerin mevcudiyetini resmen tanıdıkları için bir Osmanlı Rus meselesi değil idi. Olsa olsa bir Gürcü, Ermeni, Osmanlı meselesi idi. Elviye selâsenin bugünkü vaziyetinde, Gürcü ve Ermeni Hükümetleri orada yaşadıkça aramızdaki ihtilâf yine o hükümetlerce olacaktır. Bu Ruslara fazla-menafi temin edecek bir şey değil idi. Demek oluyor ki dolayısıyla de Brest - Litovsk muahedesine verdikleri kıymet, Ermenistan'ı da Rusya

²² - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 176

federesi içerisine sokmaktır. Siyaseti hariciyede Petro ne düşünüyorsa bugünkü Rus erkânı da,# Rusya'yı idare eden eller de o ideali takip eden insanlardır. Münasebat ve bilhassa siyaseti hariciyedeki noktai nazarları yine dünkü noktai nazardır.²³

Diğer mevada gelince, Brest - Litovsk muahedesinde tebaaya ait müteakabil hukuklar vardı ki bunlar da Rusların bizim memleketimiz dâhilinde müessesatları yok derecesindedir. Yalnız İstanbul'da ve bir miktarda Kudüs'te vardır. Kudüs'teki müessesatları bu gün bizim elimizde değildir. Onun kârını zararını Filistin Hükümetinden isteyedursunlar. İstanbul'dakilere gelince; onlar da pek az kıymeti haizdir. Hâlbuki bizim Rusya'nın Karadeniz sahillerinde ve bütün Kafkasya'da ve hatta bütün Rusya'nın vasatında Harkof ve Kiyef gibi mahallerde tebeai Osmaniye'ye ve bilhassa Müslümanlara ait gayet mühim müessesatı ticariye ve sanayemiz mevcuttur. Bunların harpten evvelki haline iade ve ırcı yolundaki müteakabil madde Ruslara bir menfaat temin ediyorsa bize belki beş bin derece fazla bir menfaati iktisadiye temin ediyor idi. Evet biz bunu feda ettik. Feda ettiğimiz şeyin kudretini bildirmek için söylüyorum. Yoksa niçin feda edildi? Rusların dostluğu için feda edildi. Bunu da feda edebilirdik. Fakat zannediyorum ki tarihi siyasî hiç böyle bir vaka kaydetmemiştir. Ben dost olacağım. Fakat sen memleketinin canından daha aziz olan bir parçasını kopar; benim emelime, arzuma göre hareket edecek olan bir hükümete ver, yolundaki bir teklifi belki tarihî siyasî ilk defa kaydedecektir. Tehcir meselesi, biliyorsunuz ki dünyayı velveleye veren ve hepimizi katil telâkki ettiren bir vaka idi. Bu yapılmazdan evvel âlemi nasraniyetin bunu hazmetmeyeceği ve bunun için bütün gayz ve kinini bize tevcih edeceklerini biliyorduk.²⁴ Neden katillik unvanını nefsimize izafe ettik? Neden o kadar azim, müşkül bir dava içine girdik? Sırf canımızdan daha aziz ve daha mukaddes bildiğimiz vatanımızın istikbalini tahtı emniyete almak için yapılmış şeylerdir. Ruslar iddia ettikleri gibi prensiplerine sahip ve beynelmilel mefkûreci insanlarca falan kıtayı koparın da fahn yere verin değil, falan kıta üzerinde bir dava vardır. Orada yaşayan insanlar sizin idarenizi değil Türklerin idaresini istiyorlar demek lâzımdır. Acaba bu adamlar arzuyu umumiden bihaber midirler? Van, Bitlis ve Erzurum vilâyetinde ve bütün cezireiülyâ denilen kıtada belki beş bin ermeni yoktur. Ona mukabil milyonları tecavüz eden Müslümanların arzusunu, amalını hiç hesaba katmaksızın koparın falan yere verin diyeceğine; burada mukabil bir dava vardır. Acaba buradaki insanlar biz hükümeti Osmaniye idaresine kalmayacağız veyahut Ermenistan'a ilhak olacağız zemininde izhar edilse idi. Bendeniz derim ki sadakat dolayısıyla bu teklifte bulunuyorlar. Hakikatte biliyorlar ki, beş bin Ermeni'ye mukabil üç milyon İslam vardır. Bunu bildikleri ve memleketi yakinen tanıdıkları halde ve belki bir çok noktalarını bizden daha iyi, daha çok ziyade bildikleri halde bu kıtayı koparın verin diyorlar. Mütarekeyi müteakip Avrupa matbuatına karşı vilayeti şarkiye hukukunu müdafaa yolunda ve bir mücadele ve mücahide için bizim elimizde en mühim bir rehber olmak üzere Rus General konsolosunun vilayeti şarkiye ye ait neşrettiği kitap ve raporları silâh olarak gösteriyor idik. Ruslar bundan cahil değildirler. Bizim kadar ve birçok noktaları bizden daha iyi bildikleri halde koparın, verin demelerinin sebep ve mahiyeti budur. Rusya, bunu söylemekle bir taraftan Avrupa-da âlemi medeniyete, diğer taraftan adedi pek kalil olan ve bütün Kafkasya'da dört yüz bini tecavüz etmeyen Ermenileri yarın için, hakikatte kendi çerçevesi haricinde ve bizim memlekette bir Ermenistan teşkil etmek gayesine matuftur. Yoksa Rusların dediği ki Beyazıt livası üzerinden bir kanal açarız bu suretle iki Ermenistan bu suretle yekdiğerine iltisak hâsıl eder. Hayır, efendiler; böyle değil, Ruslar bugünkü inkılâp maskesini yüzlerine takarak hakikatte Çar zamanına ait olan hududu tamamen ve fiilen yarın ellerinde tutabilmek için zemin hazırlıyorlar. Ermenistan teşekkül etsin dedikleri kıta eğer Irak'ın bir köşesinde veyahut Kilikya'nın şarkında, garbinde şöyle ufak bir memleket kan ile verilir.

²³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 177

²⁴ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 177

Yoksa söz ile verilmez. Fikir ile de verilmez. Belki azamî zarar hangisidir diye düşünebilirdik. İngilizler Panislamizm korkusundan bize ne kadar düşman iseler Ruslar da Panturanizm tehlikesinden o kadar bize düşmandırlar.²⁵ Fakat bugün düşmanlıklarını izhar edecek bir mevkide değiller. Eğer Ruslar Avrupa'da inkılaplarını ikmal, dâhilî tehlikeleri tamamen bertaraf etmiş olsalardı Lehistan ve Varangel meselelerini sureti katiye-, de halletmiş olsalardı, dediğim gibi, siyaseti şöyle alenen gözümüzle bir bakışta görecektik. Fakat vaziyeti umumiyeleri kendilerine müsait olmadığı için şimdi şöyle böyle ile işi geçiştiriyorlar. Biz istilâ ve imha politikası takip etmiyoruz. Biz böyle bir politika takip edersek kendi zararımıza bir takım işler yapmış oluruz. Fakat efendiler, maddeten olmasa bile manen yetmiş milyonluk Türk ve Müslümanlardan alâkanızı kesmeye imkân var mıdır? Azerbaycan'da yaşayan Müslüman'dan ne hisle mütehasıs olduklarını ve bugün yalnız bu memlekette yetişmiş ve Türkiye'de mühim bir mevki sahibi olmuş ve dolayısıyla oraya giden herhangi bir zatın gerek Asya'yı vustada, gerek havzasındaki Tatarlar, nezdinde bir hüsnü kabule mazhar olduklarını tabii işite işite kulaklarımız doldu ve gönüllerimiz inşirah buldu. Bunun sebep ve saiki de rabitai manevimeyizdir. Rusya bu kadarına dahi razı değildir.²⁶ Çünkü asır; fikir asrıdır, milliyet asrıdır. Beynelmilel davası belki bugün bir namedir. Bu, büyürse iyi olur. Temenni edelim ki büyüsün. Ruslar dahi beynelmilel davası karşısında yine milliyetperverliklerinin icabetini takip ve intaç etmekten başka bir şey yapmıyorlar. Biz Türkler de öteden beri hükümete inkiyat ve itaat hissi, ruhlarımıza hatta iliklerimize kadar işlenmiş bir duygudur. İdarei merkeziye de yani merkezi saltanat olan ve bizi idare eden kim ise ve kim olurlarsa olsunlar biz daima onlara itaat ve inkiyatlameluf insanlar idik. Efendiler biz neden isyan ettik? Neden burada bir hükümet kurduk? Neden burada bir Meclis tesis ettik ve ne gibi bir dava ile ortaya çıktık? İstanbul'da bizi idare etmek isteyen şahısların hukuk ve hududu- millimizi muhafazaya gayri muktedir olduklarını idrak ettiğimiz için değil mi idi ki, bugün ruhlarımız isyan ederek bizi buraya sevk etti. Her ne olursa olsun şekil itibariyle bugün orada bir devlet teşkilâtı mevcut iken, onların tarafından imza edilen bir muahedeyi bir paçavra, bir hezeyanname başka bir şey telâkki etmediğimiz halde Rusya'da şu veya bu adamın Anadolu halkı namına Ruslara şu veya bu mevaitte bulunmaya ne hak ve salâhiyeti vardır? Efendiler; bir memleketi terk etmek ancak o memlekette birçok tarihî, irsî, kanaat ve mefkûreleri olan o memleketin insanlarıdır ki sahibi salâhiyet ancak onlardır. İkinci derecede o memleketin intihap kirdeleri olan Büyük Millet Meclisidir ki noktai nazarını dermeyan edebilir. Hatta şunu da ilâveten arz edeyim ki, biz dahi bütün memleketin efkârını, efkârı umumiyesini yoklamaksızın terki arazi hakkında rey vermek hakkını haiz değiliz, efendiler. Bu muahedeyi dostluk mukavelenamesini I bu şartla kabul etmediğimiz takdirde vaziyet ne olacaktır? Bendenizce hiçbir şey olmayacaktır. Ruslar ellerinde vesaiti maddiyeleri varsa, ihtiyaçlarından fazla bir şey bulabilirlerse yine bize verecekler. Bu muahede kabul edilse de böyle olacak edilmese de... Biz onlara ne kadar arzı iftikar ettik ise onlar da bizden müstağni kalamadılar. Hatta bendenize kalırsa bu derecesinde bile fazlalık vardır.²⁷ Bize muhtaç idiler. Biz Ermenileri memnun etmek için sizin bu arzunuzu kabul etmiyoruz diyorsunuz ve hatta bu husus hakkında açılacak ikinci müzakerede bu samimiyeti ihlâl edecek şekil ve mahiyettedir, dediğimiz gün ben zannediyorum ki Ruslar hiçbir zaman bundan münfeil olmayacaklar ve oldukları takdirde dahi biz Ruslardan evvel nefsimize, milletimize ve deruhte etmiş olduğumuz davanın hak olduğuna istinat ederek bu işe atıldık. Yoksa Ruslardan göreceğimiz muavenet ikinci derecede, talî bir mesele idi. Fakat Ruslara yine tekrar ediyorum. Terki arazi hakkında biz onlara sert bir cevap verdiğimiz takdirde bizim dostluğumuzdan kendilerini

²⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 178

²⁶ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 178

²⁷ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 178

müstağni kılabacak bir halde değildirler ve belki biz vaziyetimizi takdir edersek kendimizi daha pahalı onla

MAZHAR MÜFİT B. (Hakkâri)-Efendim, dün muahede ve muahedenin ihtiva ettiği mevat hakkında verilen izahattan Moskova'daki heyeti murahhasımızın büyük bir dirayet ve kıyasatle müzakeratı takıp ettikleri anlaşılıyor. Binaenaleyh bu cihetten kendilerine teşekkür ederim. Fakat Rus hariciye komiserinin Bekir Sami Beyle mülakatında bu muahedenamenin kabul ve tasdikinin Van ve Bitlis vilâyetlerinden arazi terkine talik edilmesi hakkındaki sözü, bendenizce bu muahedenin mahiyet ve kıymetini sıfıra indirmiştir ve zannediyorum ki tavassuratını ve tatbik edecekleri saha için haritaya bile bakılmıyor. Ne teklif ediyorlar efendiler? Van, Bitlis vilâyetlerinden bir kısım araziye Ermenilere terk ediniz diyorlar. Rica ederim, bunun kabiliyeti tatbikiyesi var mıdır? Evveleminde Bitlis ve Van vilâyetlerini verdik tasavvur edelim. Tabii Ermenistan olmak üzere Bitlis ve Van vilâyetinden terk edilecek aksamı araziden, bizim Bitlis ve Van'da kalacak arazimizin arasına bir Ermenistan hükümeti sokmuş oluyor. İkinci şekil; Van vilâyetiyle Muşu veriyoruz. Muşu verdiğimiz halde aynı hal vaki. Deniliyor ki buraları terk ettiğimiz halde Ermenistan hükümetiyle bu yeni hükümet arasında bir kanal olacaktı, kordon olacaktı, köprü olacaktı. Rica ederim böyle şekilde bir hükümet görülmemiştir. Haremlî selâmlıklı oturtmuyoruz. Acaba Rus Hariciye Komiserinin ve Rus hükümetinin bu tekliften maksat ve gayeleri nedir? Bendeniz bunu şu şekilde düşünüyorum: **Birincisi**, bizim ile şark yani hükümeti İslami'ye arasında set çekmek, **ikincisi**; üç yüz, dört yüz bin Ermeni'ye kendi firkalarını, Bolşeviklik, komünistlik firkalarını tevsi için onlara elin kesesinden semahat gösteriyorlar.²⁸ **Üçüncüsü** Avrupa emperyalist devletlerinden malûmu âliniz Ermenileri himaye edenler vardır. Hiç şüphesiz efendiler, bundan bir buçuk, iki sene evvel bize düveli itilâfiyenin teklifi şarkta bir Ermenistan yapmak idi. Fakat avnû inayeti hak ile ve milletin gayreti ile mevcudiyetimizi gösteriyoruz. Bugün, korkuyorum ki hatırıma bazı husus geliyor ki bunlar bilmem doğru mudur, değil midir? Şimdi efendiler; her ne şekilde olursa olsun bu arazi üzerine tatbikatı kolay bir şekil bulunmuş olsun. Efendiler, bu teklif ile düveli itilâfiyenin teklifi arasında bir fark yoktur. Avrupalılar dört beş vilâyet diyorlardı, bunlar iki vilâyet diyorlar. Demin refikimin burada söylediği gibi bizim milletin ruhundan galeyân ederek husule gelen ve milletin ruhundan meydana çıkan bu vahdetin esbabı hiç şüphesiz hududu milliden bir zerrei haki, bir karış toprağı vermemektir ve bunu yaptığımız misakı millî ile bütün cihana ve Avrupa'ya ilân ettik. Ne dedik? Hududu millimiz budur. Bunu hem dâhilde millete söyledik, hem de Avrupa'ya. Müdafai hukuk kongrelerinde yapılan propagandalarla herkese ilân ettik.²⁹

Hududumuz dâhilindeki arazinin bir zerresinin iftirakına imkân yoktur. Bunun için vahdeti milliye husule gelmiştir. Biz çalışacağız dedik ve bu muhterem ahali de seve seve bu gayenin arkasından koştu ve saniyen misakı milliye İstanbul'da ilân ettik. Misakı milliden harice çıkmayız dedik. Şu halde şimdi ne oluyor? Hem milleti iğfal etmiş oluyoruz, hem de Avrupa'yı iğfal etmiş oluyoruz. Misakında, sözünde durmayan bir meclisin kıymeti kalmaz. Bir karış yer terk etmek ihtimali yoktur efendiler. İtikadım vardır ki İslam'ın menabii şecaati kurumamıştır. Gerçi münhezim olduk. Fakat mündehim olmadık. Tekrar kıyam muhal değil efendiler. Denebilir ki «ehveni seri ihtiyar edelim». Pek güzel efendim. Bu kavaidi hikemiyeyi hepimiz okuduk. Ehveni şer kaidelerini kabul ediyorum. Bir misal vardır; bir gün bir elması bir domuz yutuyor. Tabii domuz mu boğazlanır yoksa elması mı feda edilir? İşte o elması işte o pırlanta ermeni hınzırına feda olunamaz. Efendiler bir misal daha arz edeyim. İzmir cephesinde bazı fedakârını ümmet kıyam ettikleri vakit Ferit Paşanın, o melun herifin oraya çektiği telgrafta diyor ki; itilâf devletleri İzmir'i muvakkaten işgal ediyorlar. Çünkü

²⁸-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 179

²⁹-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 179

Van, Bitlis vilâyeti vesaire Ermenistan'a terk edilmiştir. Bu işgal mevkiî fiile gelinceye kadar bir rehine olmak üzere İzmir'i işgal ediyorlar. Düşündükçe görüyorum ki Rusya'nın bunda parmağı vardır ve saniyen demin Hasan Fehmi Bey arkadaşımın söylediği gibi, bunu kabul ettiğimiz gün bizim yerimiz yoktur. Millet bizi telin edecektir. Binaenaleyh bizim verilecek bir karış yerimiz yoktur.³⁰

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Efendiler; der desti akdolunan Rus - Türk muahedesinin bize teklif edilen Ermenistan'a karşı tashihi hudut meselesinde, hissiyattan tecerrüt ederek aldığını, verdiğini bilir ve maddi hesabı istinat eder adamlar tarzında düşünmemiz lâzımdır. Coşkunlukla değil, hissiyata tebaiyetle değil, gayet soğukkanlılıkla hareket edelim. Malûmu âliniz bir cihan harbi oldu. Bunun neticesinde kazananlar İngilizler ve İngiliz taraftarlarıdır. Mağlup olanlar da şarktır. Yalnız Rusya'yı garba karşı hasım ve garbi de Rusya'ya karşı hasım görüyoruz. Binaenaleyh harbi umuminin doğurduğu netice öteden beri devam edip gelen bir İngiliz, Rus mücadelesi şeklinde tecelli ediyor. Binaenaleyh efendiler; şu İngiliz Rus mücadelesinde, Rusya her ne kadar komünist ise de, her ne kadar insanî gaye takip ediyorsa da, gerek Azerbaycan'a ve gerek Lehistan'a ve gerek kendisiyle hem hudut bulunan akvama karşı takip ettiği - dünyada elyevm ve yarın ve belki elli sene sonra da - kuvvettir. Harbi umuminin neticesinde vaat edilen Wilson prensiplerine, Cemiyeti Akvama daima hâkim olan şey muvazeneti siyasiye, muvazeneti askeriye, ittifaklar vesairedir. Binaenaleyh noktai azimet olarak şunu tespit etmeliyiz ki; bugün de yarın da sözle değil, nazariye ile değil; silâhla, muvazeneti askeriye ile muvazeneti siyasiye ile, ittifakla hareket edilecektir. Beşeriyete bugün hâkim olan budur ve belki bin sene sonra da böyle olacaktır.³¹ Harp dünyadan kalkmamıştır. Muvazenei siyasiye zirüzeber olmuştur diyorlar; olmamıştır. Farz edelim ki daha hayli zaman olmayacaktır. Memleketimizin, milletimizin selâmetini, emniyetini, mevcudiyeti âtiyesini düşünmek için besmelesidir. Bize diyorlar ki; Ermenistan'a arazi verelim. Hudut verelim. Farz edelim ki arazi verelim. Tashihi hudut edelim. Ne için deniyor? Birincisi, ortada bir ittifak muahedesini vardır. Bu muahedeyi akdetmek için şartı esas olarak Ermenilere kâfi arazi vermek. Evvelen efendiler, maddî konuşalım dedim. Bugün Rusya'da bir Bolşevik Hükümeti görüyoruz ve Yusuf Kemal Bey arkadaşımızın dediği gibi püf demekle yıkılacak bir hükümet de değildir. Bir Menşevik hükümetine terki mevki edip etmeyeceği bizce meçhuldür. Biliyorsunuz ki 1914'denberi arz üzerinde devam eden muharebenin neticesinde akdedilen mütareke daha beş ay evvel akdedildiği halde bugün yırtılmıştır. Binaenaleyh bugün Lehistan'a kadar fena halde mağlup olan, cenuptan tehdit edilen bir Rusya ile derdesti akdolan bir muahedenin hatırı için yer terk, yani bir kaç satır yazıya arazi feda etmek maddî bir hesaplama gayri makul bir gayri mantıkidir. Eğer ortadaki terazinin bir kefesine onlar bir şey koy-salardı biz de tabii ona karşı terazinin diğer kefesine bir şey korduk. Bu ortada yoktur. Rus Hükümeti bu muahedenin bu şartını bize teklif ederken komünizmin ilerideki terakkisi için Avrupa amelelerini ve er-menileri memnun etmeyi düşünüyor ise herhalde bizim de, Yusuf Kemal Beyin beyan buyurdıkları gibi bizim âlemi İslam üzerindeki mühim ve muazzam tesiratımızı düşünmeleri lâzım gelir idi. Bir Ermenistan kazanmaları belki bir dereceye kadar Avrupa'nın bir kısmının üzerinde tesir icra edebilir. Fakat kendilerinin en mühim vazifeleri Avrupa'dan ziyade As-yadadır. Asya'da bugün en büyük rolü kendilerinin civarında bulunan Müslümanlar oynuyor ve belki atide de onlar oynayacaktır. Bunun için âlemi İslam efkârını mühimsememeleri doğru değildir.³² Sonra diğer bir sebep daha gösterilebilir. Malûmu âliniz Tevfik Paşa kabinesi tarafından merhum Reşat Hikmet Beyin eseri tertibi olan muhtıradaki Devleti Osmaniye ne gibi şeraitle sulha razı olacağını Avrupa'ya bildirmiş ve bu meyanda da şarkla ya bir mübadele-i nüfus veyahut bir parça mübadele-i arazi

³⁰ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920,))V, s. 179

³¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920,))V, s. 180

³² - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920,))V, s. 180

teklif etmişlerdi. Bu muhtıranın heyeti umumiyesi bir küldür ki o vakit bunu kabul edebilirdik. Yoksa muhtıranın bizim zararımıza olan kısmını alıp ta diğerlerini amelden ıskat etmek mühmel tutmak doğru değildir. Bahusus ki muhtıra teklif edildiği sırada vaziyeti siyasiyemiz bugünkü vaziyeti siyasiyeden külliye başka idi. Bugün biz arzu etmediğimiz halde bir mücadeleye, memleketin selâmeti için bir mücadeleye giriştik. Üçüncü bir şey bize söylenebilir. Ermenilere arazi vermek için itilâf devletlerinin ve Amerika'nın arzusu vardır. Eğer biz bu devletlerle karşı karşıya gelse idik ve teklif bu devletler tarafından vaki olsa idi o zaman heyeti umumiyesi ne alıyoruz ne veriyoruz malûm olurdu. Fakat bugün İngiltere ile Amerika bizimle hali mücadelededir. Onlar kendilerinin aleyhine akdettiğimiz bir ittifak muahedesini elbette tanımayacaklardır. Bu itibarla yarın, biz Ermenistan'ı memnun etmek için arazi vermeye mecbur olsak bile farzı muhal olarak... Ne Amerika ne İngiltere bunu tanımayacak ve ısrar edeceklerdir. Şayanı nazardır ki Avrupa devletleri tarafından Sevr muahedesini mucibince Ermenistan hududunun tayini Reısicumhur Wilson'a bırakıldığı halde Reıs Wilson bu hududun ancak Ruslar tarafından tayini muvafık olacağını söylemiş ve bundan imtina etmişti. Demek oluyor ki Avrupalılarca Rusya şarkta emperyalist mevkiini işgal edecek ve şark akvamını ve Müslümanları ezecektir. Rusya'ya bu nazarla bakıyorlar ve demek oluyor ki elyewn her şeye rağmen Hıristiyanlık galiptir. Nitekim Cemiyeti Akvama biz girmekten mene-dildiğimiz halde burası Ruslar için açıktır. Boğazlar Komisyonundaki mevkii Rusya'ya açık bırakılmıştır.³³

Binaenaleyh Avrupa'nın emperyalist olarak mevki vermek istediği Rusya'yı ermeni tashihi hududuyla memnun etmek istersek iyi yapmış olmayız. Şu halde efendiler, verelim kelimesinin esbabı maddi bir surette düşünerek suya düşüyor. Kalıyor ki Yusuf Kemal Bey bizi tenvir buyurdular. Ruslar sırf emperyalizme karşı mücadele etmiş olmak için bize kendiliğinden akıp gelecek bir şeydir dediler. Bahusus Rus-yanın şimdiye kadar bir kaç milyon liradan ibarettir. Bunu Meclisi Âliniz herhangi bir şeye tevessül ederek pekâlâ tahkik edebilir. Bursa faciası olduğu zaman, ordumuz mağlup olduğu zaman Rusya'dan belki bir muaveneti askeriye ümit etmiş idim. Hatamı itiraf ederim, külliye hata etmişim.³⁴ Çünkü bugün komünizmi tamamıyla nasyonalizm ve Rus milyonerleriyle beraber görüyorum. Azerbaycan'ın başına gelen beni fena halde tavahhuş ettirmiştir. Binaenaleyh vermeyelim, hiç arazi terk etmeyelim. Niçin? Bunun bir kaç sebebi var. Birincisi; oradaki halkımız harbi umuminin meddü cezrine maruz kalmış, ermeni ihtilâline maruz kalmış ve bugün Iraktaki, Suriye'deki dindaşlarımızın hali pürmelâlini görerek camiai Osmaniye'ye rabitaları artmış olan kimselerdir. Bunlar külliye bizden ayrılmak istemeyecekler ve her türlü ilhak kararını reddedeceklerdir. Vele ki bir menfaat mukabilinde bile olsa söz dinletebilmemiz müşküldür, meşkûttür. Asıl mühim bir sebep daha var. Vilâyeti şarkıye deki dindaşlarımıza, millettaşlarımıza ismai meram edebilesek bile en mühim sebep şark ile muvasalamızın inkıta büyük tehlikesidir. Biliyorsunuz ki Asya'da Türkler bir kaç bin seneden beri iki yol takip etmişlerdir. Birisi Bahrihazerin şimalindeki, diğeri cenubundaki yol ... Anadolu'ya gelen Türkler daima İranın şimalinden ve Bahrihazerin cenubundan geçmişlerdir. Nitekim Yusuf Kemal Bey bahis buyurdular. Elyevm İran'ın şimalinde Azerbaycan'da Türk akvamı sakindir. Bizim ecdadımız da Beyazıt tarikiyle Ararat'ın cenubundan geçmişlerdir. Eğer biz istenilen, tashihi hududu verecek olursak Beyazıt'tan Çulfaya, Irana ve tek mil âlemi İslam'a giden yegâne yolu kendi elimizle kapatmış olacağız.

Hatta bir buçuk sene evvel Yusuf Kemal Bey bilir İstanbul'da bu mesele hakkında uzun uzadı iye müzakere cereyan ettiği sırada bu yolun terkine hiç kimse razı olmamış idi. Eğer meselâ garbî ve şarkî Trakya'dan bir miktar arazi terki bize teklif edilse idi, memleketin

³³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920),V, s. 180

selâmetini düşünerek belki oralardan bazı şeyler feda edebilirdik. Milletimizin atide istinat edeceği Asya'nın büyük kütlesine giden yolu şeddeden bu teklifi katiyen reddederiz. Binaenaleyh Ermenistan'ın şarkı cenubisinde Ararat dağı eteğinde ve Azerbaycan'ın cenubundaki yegâne tariki tarihiyi katiyen terk etmek işimize gelmediği için, olsa olsa belki düşünürüz ki, garba inerek Kars, Batum, Ardahan üzerinden, eğer mutlaka bir yer vermek lâzım ise düşünebiliriz. Hâlbuki bunu dahi birtakım esbabı iktisadiye, esbabı siyasiye ile yapabiliriz. Olsa olsa Kars sancağından belki bir miktar fedakârlıkta bulunabiliriz. Kars, Ardahan, Batum'un üç yüz bin kavi, sağlam ve bizi şimdiye kadar iştiyakla beklemiş Müslümanları vardır.³⁵ Sonra Batum limanına Azerbaycan'ın tamamıyla hasmı bulunan bir elde bulunması ve ileride de Lâzistana (Rize) elini uzatacak bir elde bulunması biraz tehlikeli olur. Üçüncü sebep de efendiler, Ermenilere arazi tespit edildiği halde rahat durmayacaklar.³⁶ Vaktiyle Bulgarlar nasıl büyümek istediler ise, küçücük bir Bulgaristan'ı nasıl ki kocaman bir Bulgaristan yaptılar ise Ermeniler de yaptıkları haritalarda, öteden beri gizli, gizli elden ele dolaştırdıkları propagandalarıyla büyük Ermenistan gayesini elde etmeye uğraşacaklardır. Bilfarz bugün Muştan ve Van'dan bir parça arazi Ermenistan'a ilhak edeceğiz. Yarın İskenderun körfezine kadar büyümek isteyecektir. Binaenaleyh Ermenistan'ı bugünkü bulunduğu yerde bırakmak bizim için bir vecibedir. Ermenistan'ı büyültmek henüz küçük iken bir diken fidanının altına bir araba gübre atmak- demektir. Binaenaleyh katiyen buna razı olmayacaklardır. Ermenistan bize teminat vermeyecek, yarın bilmem neleri de istemeyeceğine dair... Trabzon'u Pontus hükümetiyle sen alacaksın, ben alacağım diye uğraşacaklar. Binaenaleyh bendenizce mesele Rusların bir ileri hareketi mesabesinde. Biliyorsunuz ki Rusya açık denize çıkmak fikrindedir. Nüfusu yarın iki milyona baliğ olacak bir millet bunun için mücadele edecektir. Binaenaleyh olsa olsa biz Ruslara bir nefeslik vermek için İstanbul Boğazından serbesti mürurlarını tabii bazı teminat mukabilinde verebiliriz. Fakat böyle Ermenistan'ın ileri, sürülmesi yarın Rusya'ya dâhil olacak bir Ermenistan'ın büyütülmesi Rusya'nın ileri hareketidir. Bendenizce insanlar üç günde değişmeyeceği gibi, bir milletin asırlardan beri takip ettiği esbabı siyasiye, esbabı iktisadiye ve harsiyesinin ve muazzam siyasetinin öyle komünizm ile değişmesine inanmam: Eğer bütün dünya komünizm olursa, bütün devletlerde askerlik kalkarsa o vakit eyvallah... Fakat bugün hudut vardır, bugün askerlik vardır, bugün siyaset vardır. Neticede en mühim sebep ki arkadaşlarımız söylediler, bir muahedenin yalnız kuru yazı ve satırları mukabilinde arazimizi terk edecek olursak yarın İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar, düşmanımız olmakla beraber bizden az çok korkan devletler bizden hiç korkmazlar ve bizi gayet suhuletle avlayabilirler. Bilhassa üzerinde kendimiz bulunduğumuz kürsüyü testere ile kesmiş, yere düşmüş oluruz.³⁷

Hulâsa amelî sahaya işi nakledeyim. Tekrar ahzediyorum. Hissiyata kapılarak Girit bizimdir, canımızı veririz de onu vermeyiz dedik, verdik. Bunu kendimce aklımın erdiği kadar düşünerek şu gayeye vasıl oluyorum ki biz buralardan Ermenistan'a bir karış yer terk edemeyiz. Ermeniler beş yüz bin ise, bizim de Asya'da, Yusuf Kemal Beyin buyurduğu gibi, bizim irşadımıza muntazır harslarını, her şeylerini bizden bekleyen yetmiş milyonluk İslâm dindaşımız vardır. Rusya beş yüz bin Ermeni'yi kazanmak için tabiaten bu kadar Türkü feda edemez. Bahusus ki bizim nüfusumuz kolaylıkla ihmal edilecek bir şey değildir. Rusya bugün biz onun muavenetinden istifadeye mecbur olduğumuz kadar belki o da bize muhtaçtır. Rusya umdesini dünyaya ilân için mücadeleye girmiştir. Rusya'nım zahiri ancak Avrupa'da erbabı sây ile ameledir. Bizim zahirimiz dahi onlardır. Çünkü biz de kimsenin memleketinde

³⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 181

³⁶ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 181

³⁷ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 182

fütuhatchılık fikirlerini takip etmiyoruz. Kimsenin malında gözümüz yok. Binaenaleyh amelî sahada olsa olsa Ruslara teklif edebiliriz. Demiyorum Ruslarla derdesti akt olan muahede sıfır mahiyetindedir. Ruslarla katı münasebat etmek, dürüşthane bir surette ret cevabı vermek tabii doğru değildir. Onun için diyebiliriz ki, buralarda istediğiniz topraklarda arayı umumiye ye müracaat edelim. Kafiye buraların halkı Ermenistan'ı istemez. Hulâsa olarak Arz ediyorum ki, muahedenin müzakeratını dürüşthane edelim ve belki Kars sancağından cüzi bir fedakârlık yapılmak fikrindeyim.³⁸

REİS — Celseyi açıyorum. Söz Hacı Şükrü Beyindir. Efendim Hacı Şükrü Bey söze başlamazdan evvel ufak bir şey arz edeyim. Malûm sabahleyin sukutu alkışlarla karşılanmıştır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Efendiler İktisat Vekili Yusuf Kemal Beyin bize getirdiği Ruslarla uhuvvet muahedenamesi ki burada okudu bu ittifak name ile itilâf devletlerinin İstanbul Hükümetiyle yaptığı Sevr muahedesi arasında bir fark göremiyorum. Binaenaleyh bunun tamamıyla reddini teklif ederim. (Hep iştirak ederiz sesleri) Biz Aydın cephesinde iken İngilizlerin emriyle o zaman Ferit Paşanın Harbiye Nazırı olan Süleyman Şefik Paşanın yirmi üç ağustosta 57'nci fırka kumandanına çektiği telgrafta; bu telgrafi Hacı Şükrü'ye gösterin, heyeti tahkikiye geliyor, Yunanlılara taarruz etmesin. Ben bu telgrafi aynen gördüm. Bu telgrafta diyor ki; İngilizler bize vaat etmişlerdir. İzmir vilâyetini muvakkaten işgal ediyorlar. Bu muvakkat işgal de; Van ve Bitlis vilâyetleri Ermenilere tamamıyla tahliye edilip verilinceye kadar olacaktır. Ben o zaman buna inanmamıştım. Şimdi Yusuf Kemal Beyefendinin bize getirmiş olduğu uhuvvetname Rusların bu teklifi, o zamanki aralarında takarrür etmiş olan şeydir. Bu hiçbir zaman kabul edilemez. Şimdiye kadar kan döküyoruz. Arazi verilmez alınır. Ermeniler arazi istiyorsa Ruslar versin. Ruslar zannetmeyiniz ki komünizmdir. Allah belâlarını versin.³⁹

Bu komünizmden maksatları bizi İslamlardan tamamıyla ayırmaktır. Şarkta öyle bir şeddi ahenin teşkil etmek istiyorlar ki hiçbir zamanlar biz Müslümanlarla el ele vererek teşriki mesai etmeyelim. Demin | İsmail Suphi Bey bu kürsüde (plebisit) diye bir şey söyledi. Bu nedir anlayamadım. Binaenaleyh ben İsmail Suphi Beyin bu fikrini de reddediyorum. Memleketimizin en küçük parçasını bütün kanımızla müdafaa edeceğiz ve hiçbir kimseye bir arazi vermeyeceğiz. İstiklâli millî uğruna öleceğiz.

YUSUF KEMAL B. (Sinop) — Efendim Hacı Şükrü Bey bendelerine müteallik bir söz söyledi. (Kürsüye sodaları) Hacı Şükrü Beyin söyledikleri gibi biz burada bu muahedeye şöyle iyidir, böyle iyidir mutlaka kabul ediniz demiyoruz.⁴⁰

HACI TFVFK B. (Çankırı) — Efendiler şu mühim müzakerei siyasiye esnasında benim söz almam gerçi hadnaşinaslık ise de, söz alanların kesretini nazarı dikkate aldım ve bir fert olsun uyuşalım sözünü söylerse sesimin yettiği kadar (vermeyiniz diye bağırardım) diyecektim. Efendiler, Heyeti Âliye bu memleketin halâsı davasıyla ortaya çıktı ve memleketin hududunu çizdi. Millet mebuslarını İstanbul'a gönderdi. Mebuslar orada bir misakı millî yaptı. O ahdi millide imzam olduğu için (vermeyiniz!) demek hakkını haizim. Bu ahdi millinin mazmunu kabulde şu heyeti muhtereme de, şu muazzam millet de benim gibi bağıracaktır. Bu arazinin bir parçasını, bir zerresini vermeyiniz. Yusuf Kemal Beyefendi orada Çiçerin ve Lenin ile güzel siyasî bir oyun oynamışlar. Bu siyasî oyunda Çiçerin ve Lenin karşısında Kara Mübarek de vardır. O Kara Mübarek de Ermeni'dir. Oyunda ufak tefek onlara taş vermiş. Sonra Baltacı oyununu kendileri oynuyorlar. Ermeni gibi rezil, namussuz bir milleti memleketin ta ortasına getirip oturtmak istiyorlar ve katiyen ve katibeten olamaz. Yine bağırırım ki vermezdik. Öyle

³⁸ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 182

³⁹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 183

⁴⁰ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 183

zannediyorum ki dünyada zerre kadar insafı, hakperestliği olan bir diplomatın bizim bu ahtı millimizi görünce artık bundan daha büyük fedakârlık olamaz diyeceği şüphesizdir. Bugün beşerî, insanî mefkûrelerle hareket eden bir hükümetten böyle bir teklifin vaki oluşu, yani bizim aramızdan bir kısmının Ermenilere, hem de nasıl Ermenilere, bizim asrî ve ananevî düşmanımız olan Ermenilere bir kaç yüz bin nüfusu İslamiyeyi muhtevi alan üç beş livamızın verilmesi gibi bir teklifin Rusya'dan vaki olması şüphesiz ki hepiniz gibi bendenizi de müteessir etti. Evet biz İstanbul'da imza ettiğimiz vakit aht etmişiz ki artık bu misakı millinin ahkâmı harfiyen mahfuz kalacak. Hatta orada bir arkadaşımız, Avrupa bizden az çok şu ahdi milliden de fedakârlık talep ederse bu fedakârlığı da ihtiyar ederiz demişti de bendeniz, bilâkis bunun kabil olamayacağını söylemişim. Bugünkü vaziyet herhalde bizim İstanbul'da Meclisi Mebusanda bulunduğumuz vaziyetten daha müsaittir. O zaman milletin, memleketin istinatgahı yoktu. Hamdolsun bugün öyle değildir. Gittikçe hükümetimiz kuvvetlenmektedir. Uşak düşmanın işgaline geçtiği haberini aldığım gün çok müteessir olmuşum. Fakat düşman oraya cebren girdi. Bunu inşallah kurtaracağız. Bu ümittir ki benim için medarı tesellidir. Rusların teklifi ile biz bu araziye Ermenilere verecek olursak bundan katı nazar, pek çok askerî, siyasî ve malî, iktisadî zararlarımız olacaktır. Evet, bu arazi verilemez. Şüphesiz ki Meclisi Âlinizin fikri de bundan ibarettir. Fakat bu bapta iki teklif dermeyan edeceğim. Müsaade olunursa gerek Yusuf Kemal Beyin ve gerek hükümetin noktai nazarları nedir? Meclis bunu anlasın. Gerek Meclisin tebellür etmiş efkârına ve gerek hükümetin efkârına göre encümeni mahsus bir şekil tespit etsin.

RAGİP B. (Kütahya) — Efendim bu kürsüden benden evvel hitap eden rüfekayı kiramın izah ettiği veçhile bu hususta Meclisi Âlinizin efkârının muhassalası tamamıyla anlaşılıyor. Malûmu âlileri İstanbul Meclisi Mebusanı bidayeti küşadında uzun müddet uğraşarak bir misakı millî yapmış ve bunda hududu millimizin asgarisi gösterilmişti. Hatta o derecede ki garbî Trakya ve elviyeiselâse hududu millimizden hariç olmak üzere idi ve böyle büyük bir fedakârlık ihtiyar edilmişti. Yani ahalisine sorulacak, ahalisinin efkâr ve maksadı dairesinde bir hükümet oralarda kabul edilecek. Ahali isterse hududu Osmanî dâhiline girecek, isterse kendileri bir hükümet teşkil edecekler. Biz asgarî bir hududu millî çizdikten sonra bir de fedakârlık yaparak bir hududu meşkûke kabul etmeyişidir mutlaka kabul ediniz demiyoruz.⁴¹

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Arkadaşlar, Büyük Millet Meclisimizin bugün ciddî bir teşebbüsü karşısındayız. Bu giriştiğimiz mücadeleyi milliyemizin gayet makul bir mücadeleyi siyasiye ile de mezci tabîî pek lüzumludur. Meclisimizin Heyeti Muhteremei Vekilesinin böyle bir teşebbüste bulunmasını ben tamamıyla takdir ederim. Filhakika Meclisi Millî yalnız harp için toplanmış Meclisi harp değildir. Bu Meclis milletimiz şerefli bir sulh temin etmek gayesini en mukaddes bir gaye olarak kendisine rehber ittihaz etmiştir Mesaimizde daima bu noktaya, yani şerefli bir sulh, temin etmek noktasına dikkat etmeliyiz. Harbi nasıl ki hissiyatla idare etmek lâzım gelmezse bu Meclisimizin takip ettiği gayeyi mukaddeseyi de yalnız hissiyatla elde edeceğimiz zannedilmemelidir. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin bu siyasî teşebbüsünü diğer siyasî teşebbüslerin takip etmesini temenni ederim.

Bu siyasî teşebbüs hakkındaki noktai nazarımı bir kaç madde ile izah edeyim : Bendeniz esasen Bolşevikliğin ve Bolşeviklik nazariyesinin aleyhindeyim. Ben bu teması Rus Bolşevikliğiyle değil. Rus ahaliyle kabul ediyorum ve benim arzum budur ki memleketi mesut kılmak için diğer milletlerle de temas hâsil edelim. Bunu aşikâr olarak söylüyorum. Yalnız bunlarla, hükümetlerle değil, milletlerle de temas arzu ediyorum. Diğer milletlerle nasıl temas etmelidir. Bu bapta noktai nazarımı fırsat düştükçe arz ederim. Binaenaleyh burada Rus milletiyle yaptığımız temasın gayesi ne idi ve ne öğrendik? Bunlara dair şahsî

⁴¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 183

mütalâamı arz edeyim. Şüphesiz ki, bu temasın gayesi itilâf hükümetleri tarafından daha doğrusu hukuku milliyemizin duçarı tecavüz olan hukuku mukaddesimizi kurtarmak için bir çare idi. Düşünülyordu ki biz bu cebbar milletlerin zulüm ve tazyiki karşısında Ruslarla aynı tehlike karşısında bulunuyorduk. Menafi imiz de müşterekti. Bu noktai nazardandır ki Rus milletiyle temas edilmesini faydalı addettik.⁴²

Bu temastan istihsal ettiğimiz mevadın birisi Yusuf Kemal Beyefendi biraderimizin bulunduğu heyetin orada akdetmiş olduğu muhadenet ahitnamesi. İkincisi; gerek bu komisyonun semerei sâyi olsun ve gerekse esasen Rusların bu temastan daha evvel kabul ettikleri bize muavenet maddesi olsun derecesiz kalmayarak bir fayda istihsal olunmuştur. Birisi de, ne öğrendik? Rus milleti şu sırada nasıl idare olunuyor? Bu temasımızın nevi bir keşfi temas oldu. Temasımızın bence husule getirdiği en büyük faydası budur. Mukaddes davamızı kazanmak için temas etmek lâzım olduğuna kani idim. Bu temas Rus miletine Büyük Millet Meclisi Hükümetini tasdik ettirmiştir. Ben de diğer milletlerle de yapılacak temaslarda bu Hükümeti milliyenin hiç olmazsa gayet muvafık olarak tasdik edileceğinden eminim. Hatta Paris'te inikat eden bir mecliste Türk milletinin faziletini en biinsaf düşmanlarımızın lisanından dahi işitmiştik. Eğer biz bu Millî Hükümeti daha evvel, yani kudreti milliye, hâkimiyeti milliye daha evvel teşkil edilmiş, izhar edilmiş olsaydı belki bu ağır şeraite maruz kalmazdık ve ben diğer milletlere yapılacak temasa da hâhişkerim. Hukuku mîliyemizin tasdik edileceği ümidini asla gaip etmiyorum. Çünkü diğer milletlerde zalimlere karşı isyan etmiş olan müstebit hükümetleri devirmiş milletler vardır.⁴³ En mukaddes prensipleri yine o millet doğurmuştur. Ben bu Rus milletiyle temas edecek olan heyete ne gibi bir talimat verilmiş olduğunu bilmiyorum. İstihsal edilen bu muahededen istintaç ediyorum ki Kafkas milletlerini biz biraz ihmal ettik ve belki de unuttuk zannındayım. Ben ona kaniim ki Rus Bolşevikliği hiçbir vakit bize böyle bir şey teklif edemezdi. Rus milletinin bize karşı en büyük muaveneti maddiyesi silâh ve insan suretiyle en büyük muaveneti ve onların en kuvvetli zahiri olan şimali Kafkas, Azerbaycan ve o güzel ordunun bir kısmını biz garp cephesine getirir ve orada istihdam ederdik. Binaenaleyh ben bunların ihmal edildiğine kaniim. Ben Azerbaycan'da yaşayan halkın bize irtibatını gözümle gördüm. Gerek Azerbaycanlıların olsun ve gerek şimali Kafkasyalıların olsun bize rabitalarına şahit oldum ve Azerbaycan'ın bir kısım kuvveti de acizlerinin maiyetinde olarak şimalî Kafkasya'da harekette bulundum. Ati yen bir kudreti harbiye kep edeceklerine tamamen şahit oldum. Şark hududumuzu temin için Rusların bize verebilecekleri, en büyük bir kuvvetti ve bununla demek istiyorum ki Rus milletinden Ermenistan hakkında böyle bir teklife maruz olan heyeti murahasamızın nasıl oluyor ki mütekabilden teklif atta bulunmadı. Muhterem arkadaşımız Yusuf Kemal Beyin buraya getirmiş olduğu muhadenet ahitnamesinde ki buna muhadenet ahitnamesi diyemeyeceğim, çünkü bir maddesi vardır ki Ermenilere kendi memleketimizden bir kısım arazinin verilmesini şamildir. Efendiler bu âtiyen takip edilecek siyaset hakkında bizi tenvir etmeye kâfidir. Ermeniler hakkında Moskova Hükümetinin bu temayülü acaba nedendir?.. Acaba insanlar yalnız memaliki Osmaniye'de Türkiye'de mi katledilmişlerdir? En büyük katli Ruslar yapmıştır. Çerkezlerin, Dağıstan ahalisinin bilumum Müslümanların katili Ruslardır. Tekmil şark âleminin en büyük katili Ruslardır. Ben bunda insanî bir teklif görmüyorum. Bu, muhterem bir arkadaşımızın pek güzel söylediği gibi, bize doğru ileri atılmış bir adımdır ve hatta Ruslar değil mi idi ki Yunanistan'ın bize tasallutuna sebep

⁴² - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 183

⁴³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 184

oldular. Şimdi de bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar. Harpsiz bir sefer, topsuz tüfeksiz bir taarruz mahiyetindedir. Bu hakikatte yine eski büyük Rusya mefkûresini takip etmek ve bir Ermenistan vücuda getirmek, Bakü ve İran caddesini seddetmektir. Bu halde arkadaşlar bir Rus teklifi muvacehesinde değil, büyük bir meselenin muvacehesindeyiz. Şerefli bir sulh müzakeresi bence Yusuf Kemal Bey biraderimizin bize getirdiği bu muhadenet ahitnamesini uzun uzadıya tetkike müsait değildir. Belki mukaddes gayemize nasıl varacağız? Onu düşünmek, onu nüzakere etmek gayesine münhasır olarak iki söz söyleyeceğim.⁴⁴

Ben şerefli bir sulha vasıl olmak için asla ümidimi kesmemişimdir. Biz ne vakit ki memleketimiz dahilinde vahdeti tamamıyla temin edersek, emin olunuz ki, Avrupa efkârı umumiye sini kendimize bent edecek olursak en büyük mücahedemiz bu gayeye müteveccih olmalıdır. Heyeti Vekilemizin yaptığı gibi siyasî teşebbüslerden de fariğ olmamak lüzumuna kaniim. Yalnız bir şartla; o da vahdetimize hiçbir sebep hanel vermeme ve hiçbir vakitte tüfeğimizi elimizden bırakmamak ve millî davamızdan vazgeçmemek şartıyla.

Avrupa milletleri muvacehesinde temasımız nasıl olmalıdır? Bir arkadaşımızın pek güzel söylediği veçhile, eğer hissiyata kapılmadan biz hem şerefli bir surette harp yapmış, hem de şerefli bir sulh yapmış olursak çok güzel olur. Binaenaleyh hissiyata asla kapılmamalıyız. Ben diyorum ki itilâf hükümetleri tarafından bize teklif olunan sulh muahedesi düşmanlarımızın parlamentoları tarafından bile tasdik edilmemiştir. Bize o cebbar hükümetler tarafından teklif edilen bir muahedename var. Biz bu şartla sulh ederiz diye bir mukabil proje halinde şeref ve haysiyetimizle muvafık olarak milletlere müracaat" etmeliyiz. Hiç olmazsa bu da bir keşif mahiyetinde olur. (Alkışlar) Asla silâhlarımız elimizde olarak mukaddes gayemiz için harpten bir dakika geri durmayacağız arkadaşlar.⁴⁵

Yararlanılan Kaynaklar:

1- Resmi Yayınlar:

- T.B.M.M.Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1
- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920),

2-Diğer Yayınlar:

- Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1999,
- Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, İstanbul 2017
- Bülent Tenör, Kurtuluş Kuruluş, İstanbul2009
- Celal Arıkan (Haz. Rıdvan Akın), Kurtuluş Savaşı tarihi, İstanbul, 2008

⁴⁴ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 184

⁴⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 185